

<https://jas.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Applied Sociology

E-ISSN: 2322-343X

Vol. 36, Issue 4, No.100, 2025, pp 49-82

Received: 23.05.2024 Accepted: 01.07.2025

Research Paper

Comparative-Qualitative Analysis of the Determinants of Corruption at the Macro Level

Rasoul Abbasi Taghidizaj*

Associate professor of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran
rasoulabbasi@uma.ac.ir

Mahdi Malmir

Assistant professor of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Letters and Human Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran
m_malmir@sbu.ac.ir

Introduction

Being defined as the "abuse of public office and position for personal gain", corruption is a complex and multifaceted issue that affects both developed and developing countries alike. No region is immune to this pervasive phenomenon. While virtually every nation grapples with various forms of corruption to differing degrees, it poses particularly significant challenges for developing countries. This social issue undermines societal values and norms, eroding trust in the institutions designed to govern human affairs. Despite the wealth of macro-level studies on corruption, there remains a notable lack of focus on identifying the underlying and unique causal factors, particularly through a qualitative, case-oriented lens. To address this gap, this study employed a case-oriented approach to explore the diverse causal pathways leading to corruption in developing nations as supported by empirical examples specific to each context. The theoretical framework of this research integrated macro-level conditions that influenced corruption control. Utilizing the Parsonsian model, this study viewed society as a system comprised of 4 fundamental subsystems: economy, politics, society, and culture. These subsystems interacted within a network that shaped the overall order of society and, consequently, the effectiveness of corruption control, which was influenced by the quality and frequency of these interactions. Furthermore, these subsystems existed within a suprasystemic environment that exerted external influences, imparting unique characteristics related to the emergence or mitigation of corruption.

Materials & Methods

This study employed a comparative-qualitative method alongside a fuzzy approach. The fuzzy approach allowed for the examination of necessary and sufficient conditions through subset testing and calculation of compatibility and coverage indices. According to the subset principle, a cause was deemed necessary if the values associated with the effect (Y) form a subset of the cause (X). Conversely, it was considered a sufficient cause when the set of the cause (X) was a subset of the effect (Y). To achieve this, each causal and consequent condition in this study was treated as a linguistic variable and transformed into fuzzy scores through a mapping or membership rule. Membership functions were calibrated using domain knowledge and expert opinions. This research focused on 136 developing countries, utilizing valid data spanning the period from 2005 to 2021. Data collection was based on the information from the Institute for the Quality of Governance (2022) at the University of

Gothenburg and supplemented by the data from 4 additional statistical sources: the Bertelsmann Stiftung Change Index, Transparency International, Social Progress, and Globalization Institute (KOF).

Discussion of Results & Conclusion

The analysis of necessary and sufficient conditions for individual causal factors indicated that inequality (specifically, a lack of equal opportunity), economic hardship, financial instability, violations of private property rights, and insufficient integration into the global system were likely sufficient conditions for corruption. Conversely, the absence of judicial independence, political stability, a robust party system, and social capital alone did not constitute a necessary or sufficient condition for corruption to occur. In examining conjunctive and compound causality, the most significant empirical pathway identified revealed that corruption arose in contexts marked by political tension and

* Corresponding author

Abbasi Taghidizaj, R., & Malmir, M. (2025). Comparative-qualitative analysis of the determinants of corruption at the macro level. *Journal of Applied Sociology*, 36(4), 49-82. <https://doi.org/10.22108/jas.2025.141517.2507>

2322-343x / © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/jas.2025.141517.2507>

inequality, alongside the absence of judicial independence, welfare, social capital, a functioning party system, protection of private property, and global integration. Notably, the common thread among these causal pathways suggested that the lack of an independent judicial system and a strong party system combined with the presence of social capital created an environment conducive to corruption. Furthermore, social capital in the contexts characterized by systemic inefficiencies—such as a non-independent judiciary and ongoing political tensions—acted as a breeding ground for corruption. To simplify the various equations and combinations, the commonality across all pathways was identified. This analysis revealed that corruption tended to occur in countries lacking an independent judiciary or experiencing political conflict and tension; either of these conditions alone was sufficient for corruption to manifest. In contrast, the complementary findings for a set of clean and transparent countries suggested that these societies had largely achieved their success through three distinct pathways. Cultural and regional differences had influenced the development of these causal paths. For instance, in many Eastern European countries, a combination of reduced political tension, financial stability, equal opportunity, prosperity, social capital, a strong party system, protection of private property, and integration into the global system had contributed to their success in combating corruption. In certain Latin American countries, a combination of judicial independence, financial stability, equal opportunity, prosperity, social capital, a strong party system, protection of

private property, and integration into the global system had contributed to greater transparency. Arab countries presented unique cases; despite facing significant challenges in political and social variables, they had managed to achieve some success in controlling corruption due to economic development and integration into the global system. The key features of this causal pathway included financial stability, prosperity, protection of private property, and global integration. Based on the findings, 3 categories of conditions related to corruption could be identified: conditions that fostered corruption, conditions that exacerbated it, and conditions that facilitated its control. Consequently, policies aimed at addressing corruption had to focus on these three aspects. When it comes to modifying the conditions that lead to corruption, promoting economic equality and financial stability is crucial. Regarding aggravating factors, lessons learned from various countries suggest that policies should prioritize the enhancement of a strong party system and greater integration into the global economy. However, it is essential to emphasize that combating corruption effectively requires an independent judicial system equipped with fair and efficient judicial processes. The authors of this article hope that the introduction of these causal pathways will be considered by policymakers and macro-level decision-makers in their efforts to address this disruptive social phenomenon.

Keywords: Corruption, Institutional Approach, Macro Level, Comparative-Qualitative Analysis, Fuzzy Logic.

مقاله پژوهشی

تحلیل تطبیقی - کیفی تعیین‌کننده‌های فساد در سطح کلان

رسول عباسی تقی‌دیزج ^{ID} *، دانشیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

rasoulabbasi@uma.ac.ir

مهدی مالمیر، استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

m_malmir@sbu.ac.ir

چکیده

این مطالعه با اتخاذ رویکردی موردمحور، در صدد است به کشف مسیرهای علی موجد فساد دست یابد. روش مطالعه تطبیقی - کیفی بوده و از منطق فازی بهره گرفته شد. در این پژوهش که برای ۱۳۶ کشور در حال توسعه انجام گرفت، از داده‌های معتبر در بازه زمانی ۲۰۰۵ تا ۲۰۲۱ استفاده شد. رابطه شرط نظری با نتیجه به صورت منفرد نشان داد که نابرابری، فقدان رفاه اقتصادی، بی‌ثباتی مالی، نقض حق مالکیت و عدم ادغام در نظام جهانی هر کدام به تنهایی شروط کافی وقوع فساد هستند. فقدان شروط استقلال قضایی، ثبات سیاسی، نظام جزیی و سرمایه اجتماعی به تنهایی نه شرط لازم و نه کافی وقوع نتیجه‌اند؛ اما مخرج مشترک مسیرهای علی احصاشده نشانگر آن است که فساد در کشورهایی زیاد است که فاقد دستگاه قضایی مستقل بوده و درگیر تضاد و تنش‌های سیاسی هستند. نتایج مطالعه برای کشورهای در حال توسعه با فساد پایین نیز به طور معکوس صادق است. در این میان، کشورهای عربی موارد خاص هستند. این کشورها با اینکه وضعیت مطلوبی در متغیرهای سیاسی و اجتماعی ندارند، به دلیل توسعه اقتصادی و ورود به نظام جهانی، توانسته‌اند تا حدی در کنترل فساد موفق عمل کنند.

واژه‌های کلیدی: فساد، رویکرد نهادی، سطح کلان، تحلیل تطبیقی - کیفی، منطق فازی

* نویسنده مسؤول:

عباسی تقی‌دیزج، رسول و مالمیر، مهدی. (۱۴۰۴). تحلیل تطبیقی - کیفی تعیین‌کننده‌های فساد در سطح کلان، جامعه‌شناسی کاربردی، ۳۶(۴)، ص ۴۹-۸۲

<https://doi.org/10.22108/jas.2025.141517.2507>

مقدمه

فساد^۱ به معنای «سوء استفاده از منصب و موقعیت دولتی برای اغراض شخصی» به‌عنوان پدیده‌ای پیچیده و چندوجهی (Capasso & Santoro, 2018) در همه کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه رایج است (Gossei, 2018) و هیچ منطقه و کشوری مصون از فساد نیست. به‌طوری‌که شاید بتوان گفت مسئله فساد در کنار پدیده‌هایی چون تضاد، نابرابری و تبعیض همزاد انسان اجتماعی است. تقریباً هر کشوری در جهان با اشکال مختلف فساد در سطوح مختلف سروکار دارد، اما این مسئله به‌ویژه برای کشورهای در حال توسعه مشکل‌ساز است. میانگین یک دوره ۱۰ ساله حد فاصل سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱ میلادی برای کشورهای مطالعه‌شده برابر با ۳۶ است. در حالی که کشورهای اروپای شرقی در این مجموعه با فاصله در مقایسه با بقیه کشورهای وضعیت بهتری دارند. کشورهای آفریقای غربی و مرکزی، کشورهای اورآسیای پسا شوروی در وضعیت ناسالمی از جهت شاخص فساد قرار دارند. دیگر مناطق تقریباً با فاصله‌ای اندک بالاتر و پایین‌تر از میانگین هستند. لازم به ذکر است که دامنه نمرات این شاخص بین ۰ تا ۱۰۰ است که مقادیر بالا نشان‌دهنده سلامت و مقادیر کمتر نشان‌دهنده شدت فساد است. در مقاله حاضر که متمرکز بر کشورهای در حال توسعه است، ایران در رده ۱۰۳ در بین ۱۳۶ کشور مطالعه‌شده قرار دارد. در منطقه خاورمیانه وضعیت بهتر به ترتیب از آن کشورهای امارات، قطر و عربستان و بدترین کشورها سودان، سوریه و یمن هستند. نزدیک‌ترین کشورها به ایران در این منطقه نیز کشورهای لیبی، عراق، لبنان و مصر هستند.

این پدیده اجتماعی که به قول کوتکین^۲ به فقدان وجدان، عقل اخلاقی و صداقت اشاره دارد (Abdulwasaa et al., 2024) تأثیر مخربی بر جامعه دارد و ارزش‌ها و هنجارهای جامعه و همچنین کارایی نهادهایی را نشانه می‌گیرد و تخریب می‌کند که برای اداره امور آدمیان خلق شده است. به گفته سازمان شفافیت بین‌الملل، «فساد یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های جهان معاصر است که دولت خوب را تضعیف می‌کند، سیاست‌های

عمومی را اساساً مخدوش می‌کند، به تخصیص نادرست منابع منجر می‌شود، به بخش خصوصی و توسعه بخش خصوصی آسیب می‌رساند و به‌ویژه به فقرا آسیب می‌رساند». از این منظر فساد یک بیماری است، سرطانی که بافت فرهنگی، سیاسی و اقتصادی جامعه را می‌خورد و عملکرد اندام‌های حیاتی را از بین می‌برد. اهمیت حل این مسئله بیشتر به سبب پیامدهای مخربی است که در جامعه بر جای می‌گذارد؛ در حوزه اقتصادی یکی از موانع اصلی توسعه قلمداد می‌شود (Bunge, 2009: 122)، علت اصلی فقر و مانعی برای کاهش و رفع آن است، رشد اقتصادی را تضعیف کرده و مسیر آن را منحرف می‌کند. همچنین نهادهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را تضعیف می‌کند (Abdulwasaa et al., 2024: 2)، بخش خصوصی را بیرون می‌راند و سرمایه‌گذاری در یک کشور فاسد را گران‌تر از یک کشور شفاف می‌کند (Saastamoinen & Kuosmanen 2014 in Teixeira et al., 2015: 3). از بُعد اجتماعی اثر منفی بر سرمایه اجتماعی کلان دارد و اعتماد به نهادهای سیاسی را تضعیف می‌کند (Teixeira et al., 2015: 3). در حالی که تجربه فساد، اعتماد عمومی به نهادهای ملی را کاهش می‌دهد، در مقابل فقدان اعتماد، تلاش حکومت در بسیج جامعه در مبارزه با فساد را بی‌اثر می‌کند (Morris & Klesner, 2010). ضمن اینکه حس تعلق به جامعه، دلبستگی و فاق اجتماعی را با چالش مواجه می‌سازد و هنجار همکاری و تعاون در جامعه را با اختلال مواجه می‌سازد. از بُعد سیاسی مشروعیت‌زدایی دولت مرتبط با فساد، به بی‌ثباتی سیاسی منجر می‌شود (Teixeira et al., 2015: 2)؛ در این رابطه گردش بهینه نیروی انسانی کارآمد و عمل به هنجار، شایسته‌سالاری را در فضا و مواضع تعریف‌شده به چالش می‌کشد و ضمن ایجاد اختلال در توزیع هنجارین قدرت مشروع برای دستیابی به اهداف مورد وفاق جامعه، یأس، انفعال و بی‌تفاوتی در برابر جامعه را در بین کنشگران اجتماعی دامن می‌زند. در بُعد فرهنگی، تعهد عاطفی به جامعه و تولید و انتشار عاطفه را کم‌رنگ می‌کند که برای دوام و بقای جامعه ضروری است.

مطالعات موجود درباره فساد به‌طور کلی بر دو جنبه متمرکز شده است: علل و پیامدهای آن. حجم درخور توجهی

¹ Corruption

² Kotkin

از نظریه‌پردازی و تحقیقات تجربی در ۳۰ سال گذشته به این موضوع اختصاص داشته و ماحصل این تلاش‌ها بدنه دانش وسیعی از جریانات علمی متناقض، گونه‌شناسی و راه‌حل‌های متکثر و جایگزین را به وجود آورده است. باتوجه به اهمیت این مسئله، در چند دهه اخیر موضوع فساد توجه بسیاری از پژوهشگران علوم اجتماعی را به خود جلب کرده و به واسطه این توجه، بدنه دانش و ادبیات پژوهشی مبسوطی در سطوح مختلف تولید شده است. به طوری که در طول سالیان و دهه‌های متمادی، فساد به عنوان مسئله‌ای عمده و محوری در کانون توجه پژوهشگران حوزه معرفتی گوناگون علوم اجتماعی قرار گرفته است؛ اما با وجود اینکه مطالعات زیادی درباره فساد در سطح کلان وجود دارد، عمده مطالعات کمتر در صدد کشف عوامل علمی زمینه‌مند و منحصربه‌فرد بوده و به رویکرد کیفی مورد محور کم توجه بوده‌اند. برای پوشش این خلأ تجربی، این مطالعه با اتخاذ رویکردی مورد محور در صدد کشف علل عطفی و ترکیبی و شناسایی مسیرهای علمی متفاوت موجد فساد در کشورهای در حال توسعه با ذکر مصادیق تجربی مختص هر کدام از آنهاست. عطف به خلأ موجود، در کار پیش رو، نویسندگان به نحوی در صدد ترکیب عوامل نزدیک و قریبی هستند که در مجموع منجر به بروز و ظهور فساد یا برعکس مانع ظهور این پدیده اجتماعی مخرب در کشورهای در حال توسعه می‌شوند. عطف به چارچوب نظری پژوهش با در نظر گرفتن عوامل ساختاری (درونی و بیرونی) در سطح کلان، سؤالات اصلی این پژوهش به قرار زیر هستند:

- شروط لازم وقوع فساد در میان کشورهای مطالعه‌شده (در حال توسعه) کدام عوامل ساختاری هستند؟
- شرط کافی وقوع فساد در بین کشورهای مطالعه‌شده، با کدام یک از مسیرهای علی احصاشده انطباق دارد؟

بررسی پیشینه

در ارتباط با فساد مطالعات زیادی انجام شده و این موضوع به عنوان پدیده‌ای چندسطحی از مناظر مختلفی واکاوی شده است که در این پژوهش به بخشی از آن به اختصار اشاره

می‌شود که مربوط به متغیرهای پژوهش است. از بُعد سیاسی، ثبات سیاسی ارتباط معنی‌داری با فساد دارد و فساد را کاهش می‌دهد. در این رابطه تحقیقات تجربی پلگرینی و جرلاگ^۱ (2008) نشان می‌دهد که کشورهای دارای بی‌ثباتی سیاسی، بیشتر سطح بالاتر فساد را تجربه می‌کنند؛ امری که آنها، آن را به ناتوانی بازیگران دولتی در پیش‌بینی دستاوردهای حرفه‌ای طولانی مدت نسبت می‌دهند که آنها را از مشارکت در اقدامات فاسد باز می‌دارد (Pellegrini & Gerlagh, 2008). گانیته و هاستیادی^۲ (2017) دریافتند که رابطه بین ثبات سیاسی و فساد می‌تواند رابطه U شکل باشد (Ghaniy & Hastiadi, 2017). در ارتباط با متغیرهای اقتصادی، تحقیقات تجربی مختلفی حکایت از آن دارند که سطح توسعه اقتصادی با کنترل فساد رابطه مثبت دارد (Shen & Williamson, 2005). از یافته‌های جدید در این زمینه می‌توان به کارهای لوچیک و همکاران^۳ (2016)، دیوال و ابن^۴ (2011) و اسوالهین^۵ (2011) اشاره کرد (به نقل از خندان، ۱۳۹۵: ۲۵). گانی (2017) نیز دریافت که سطح توسعه اقتصادی با میزان فساد در ارتباط است (Gani, 2017). در رابطه با نابرابری و فساد، هاست^۶ (1999) مدعی شد که نابرابری به سطح بالای فساد کمک می‌کند (Husted, 1999). از نظر پالدام^۷ (2002) «توزیع درآمد نابرابر ممکن است وسوسه کسب سودهای غیرقانونی را افزایش دهد». وی ادعا می‌کند که اختلاف درآمد به طور معنی‌داری فساد را افزایش می‌دهد (Paldam, 2002). سولمانا و کیلیاتریک^۸ (2018) به این نتیجه رسیدند که سطح بالای نابرابری درآمد تا حدودی با سطح پایین تر فساد مرتبط است. آنها همچنین یک علیت معکوس بین نابرابری درآمد و فساد پیدا کردند (Sulemana & Kpienbaareh, 2018). امان‌الله و اعتزاز^۹ (2007) نیز در مطالعه خود نشان داده‌اند که فساد به طور چشمگیری به توزیع نابرابر

¹ Pellegrini & Gerlagh

² Ghaniy & Hastiadi

³ Lucic et al.

⁴ De Vaal & Ebben

⁵ Swaleheen

⁶ Husted

⁷ Paldam

⁸ Sulemana & Kpienbaareh

⁹ Aman Ullah & Eatzzaz

(Klesner, 2010). امیرپناهی و همکاران (۱۴۰۲) با بررسی وضعیت کشورهای منطقه منا از اثر مثبت سرمایه اجتماعی در ترکیب با متغیرهای زمینه‌ای دیگر برای برون رفت از فساد در کشورهای نسبتاً موفق این منطقه بحث می‌کنند. در مطالعه آنها، وجود یک حکمرانی با ظرفیت در ترکیب با سرمایه اجتماعی یا رسانه‌های آزاد برای تحقق کاهش فساد به عنوان یک شرط کافی شناسایی شده است.

تحقیقات درباره اثرات شفافیت بر اعتماد و فساد، یافته‌های متناقضی را نشان می‌دهد. از یک سو، برخی از مطالعات ارتباط مثبتی بین شفافیت، اعتماد و کاهش ادراک فساد (Grimmelikhuijsen, 2012) یافتند (De Fine Licht, 2014; Park & Blenkinsopp, 2011). از سوی دیگر، نتایج دیگر حاکی از آن است که شفافیت با آشکار کردن رفتار نادرست یا بی‌کفایتی ممکن است ادراک فساد را نیز افزایش دهد (Bauhr & Grimes, 2014; Chauchard et al., 2019; Vadlamannati & Worthy, 2010) و اعتماد سیاسی را کاهش دهد (CooRay, 2016). این نتایج غیرقطعی ممکن است با تفاوت در سطوح شفافیت، اثرات تعدیل‌کننده گردش رسانه‌ها، آزادی مطبوعات و تفاوت‌ها در نهادها توضیح داده شود (Crepaz & Arikan, 2024: 3).

در سال‌های اخیر، برخی از محققان شروع به استفاده از آزمایش‌های آزمایشگاهی برای تجزیه و تحلیل رفتارهای فساد فردی کرده‌اند؛ برای مثال، بانرجی^۷ (2016) از بازی‌های فساد آزمایشگاهی برای روشن کردن رفتار رشوه‌خواری استفاده کرد. این تحقیق نقش حیاتی هنجارهای اجتماعی را در پس‌زمینه رفتار فساد برجسته کرد (Banerjee, 2016). بانرجی و همکاران^۸ (2022) در آزمایش آزمایشگاهی خود، دریافتند که تمایل مقامات دولتی به اختلاس، احتمال فرار مالیاتی را در بین شهروندان افزایش می‌دهد و فرار مالیاتی به نوبه خود احتمال اختلاس را افزایش می‌دهد (Banerjee et al., 2022). ارائه سیاستی برای کشف و مجازات مقامات دولتی به دلیل اختلاس مالیاتی به طور درخور توجهی باعث کاهش فرار مالیاتی در بین شهروندان می‌شود (Zhang et al., 2023: 3).

درآمد کمک می‌کند (AmanUllah & Eatzaz, 2007). دویپوتری و همکاران^۱ (2018) نیز در پژوهشی با عنوان «تله فساد- نابرابری درآمد» نشان دادند که هرچه میزان فساد بالاتر باشد، می‌تواند نابرابری درآمدی را تشدید کند و هرچه سطح نابرابری درآمدی بالاتر باشد، می‌تواند بر سطح فساد تأثیر بگذارد (Dwiputri et al, 2018)؛ اما برخلاف یافته‌های فوق، پارک^۲ (2003) و براون و همکاران^۳ (2011) رابطه معنادار مثبتی بین نابرابری درآمد و فساد نیافتند.

برخی از مطالعات به رابطه بین بحرانهای اقتصادی و فساد در دوره بحران مالی جهانی پرداخته‌اند. اولوز و هینکس^۴ (2015) با استفاده از داده‌های سطح خانوار، پیوندهای مثبت احتمالی را بین اثرات بحران اقتصادی ۲۰۰۸-۲۰۰۹ و تجربه فساد در اقتصادهای در حال گذار اروپای مرکزی و شرقی و آسیای مرکزی پیدا کردند. این مطالعه نشان می‌دهد که در میان کسانی که با مقامات دولتی در تماس هستند، خانوارهای آسیب‌دیده از بحران بیشتر رشوه پرداخت می‌کنند (Ivlevs & Hinks, 2015)؛ به همین ترتیب، کرامبیا-کاپاردیس^۵ (2016) درباره بحران مالی جهانی و چگونگی کمک آن به افزایش فساد در منطقه یورو به ویژه در یونان بحث می‌کند، جایی که فساد بومی بود (Krambia- (Kapardis, 2016 in Saha & Sen, 2023: 2-3).

سرمایه اجتماعی و اعتماد تعمیم‌یافته، متغیرهای دیگری هستند که می‌تواند به کاهش فساد منجر شود. مطالعات تجربی مختلف بر سطح پایین اعتماد و سطح بالای فساد در جوامع تأکید کرده‌اند. موریس و کلسنر^۶ (2010) نوعی علیت متقابل قوی بین ادراک فساد و اعتماد به نهادهای سیاسی کشف کرده‌اند. آنها استدلال می‌کنند که علیت متقابل بین فساد و تخریب اعتماد در نهادهای عمومی (اعتماد نهادی)، شرایط مساعدی برای رفتار فساد و دور باطلی را بین ادراک فساد، سطح پایین اعتماد و استمرار فساد ایجاد می‌کند (Morris &

¹ Dwiputri et al.

² Park

³ Brown

⁴ Ivlevs & Hinks

⁵ Krambia-Kapardis

⁶ Morris & Klesner

⁷ Banerjee

⁸ Banerjee et al.

حقوقی و اقتصادی قوی مانند ثروت، ثبات سیاسی و شکاف پایین نخبگان پایین همراه شود. از طرف دیگر سه شرط حقوق مالکیت و استقلال قضایی پایین و کارایی پایین قوانین همراه با ثبات سیاسی پایین، بیشتر به فساد در کشورهای دارای فساد بالا منجر می‌شود (Madanipour, 2014: 5-6). در بین مطالعات داخلی، نتیجه مطالعه رضایی و نقدی (۱۳۹۸) نشان می‌دهد که حاکمیت قانون، توسعه سیاسی و اقتصادی هر یک به تنهایی شرط لازم بروز نتیجه، یعنی کنترل فساد است (رضایی و نقدی، ۱۳۹۸). در علیت‌های عطفی و ترکیبی از میان مسیرهای مختلف علی، تنها یک مسیر علی براساس معیارهای ضرورت و کفایت و شاخص سازگاری و پوشش دارای اهمیت نظری و تجربی لازم بود. در این مسیر علی، حاکمیت قانون، توسعه سیاسی و اقتصادی در ترکیب با هم توأمان علیت عطفی کافی را در بروز نتیجه مد نظر فراهم کردند. پژوهش خدایانه (۱۳۹۴) نیز که با هدف برآورد شاخص فساد اقتصادی در ایران به روش منطق فازی طی دوره زمانی ۱۳۹۱-۱۳۵۷ انجام گرفته است، نشان می‌دهد روند شاخص فساد اقتصادی در ایران با وجود نوسان زیاد در برخی از سال‌ها، طی سال‌های اخیر روند فزاینده‌ای به خود گرفته است و رابطه علی دوطرفه بین اقتصاد زیرزمینی و فساد اقتصادی در ایران وجود داشته است (خدایانه، ۱۳۹۴). با همین رویکرد یعنی منطق فازی کار دیگری توسط صادقی و همکاران (۱۳۸۹) انجام گرفته است. نتایج این مطالعه نیز نشان می‌دهد که حجم اقتصاد زیرزمینی و شاخص واقعی دستمزد مهم‌ترین علت اقتصادی این پدیده است (صادقی و همکاران، ۱۳۸۹).

مرور پیشینه ذکر شده گویای آن است که عمده مطالعات انجام گرفته از یک منظر تئوریک خاص، رویکرد متغیرمحور و کمی را در پیش گرفته و به مطالعه کیفی زمینه‌مند و موردمحوری که در سطح کلان با تدوین ترکیب علل منطقی، قوی و نزدیک، پدیده مطالعه شده را به صورتی شاکله‌ای تبیین کند، کمتر توجه شده است. باتوجه به اینکه کمتر مطالعه‌ای تاکنون به شناسایی مسیرهای علی منحصر به فرد هر کدام از مصادیق مطالعه شده در تبیین وقوع رخداد فساد پرداخته‌اند، بنابراین پژوهش پیش رو در قالب علیت عطفی و ترکیبی در

به منظور پوشش موضوع به لحاظ روش‌شناختی (منطق فازی) باید گفت که کارهای زیادی در داخل و خارج از کشور انجام پذیرفته است که از جمله کارهایی که با متغیرهای مستقل این پژوهش همپوشانی دارد، می‌توان در خارج به پژوهش‌های داس و دیرینزو^۱ (2009)، لالونتاس و همکاران^۲ (2011) و معدنی پور (2014) و در داخل به پژوهش‌های رضایی و نقدی (۱۳۹۸)، خدایانه (۱۳۹۴) و صادقی و همکاران (۱۳۸۹) اشاره کرد. نتایج مطالعه داس و دیرینزو (2009) حاکی از آن است که رابطه غیرخطی بین جهانی شدن و فساد وجود دارد. به طور خاص، نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که تأثیر جهانی سازی بر فساد وابسته به سطح جهانی سازی است که بالاترین سطوح فساد در سطوح متوسط یا در حال گذار جهانی سازی مشاهده می‌شود. لالونتاس و همکاران (2011) در مطالعه‌ای به این نتیجه رسیدند که بین فساد و جهانی سازی رابطه‌ای مثبت برقرار است؛ اما خطی بودن این رابطه تنها فرض مناسبی برای کشورهای با درآمد متوسط و بالاست؛ از این رو نتیجه به دست آمده این است که جهانی شدن ابزار خوبی برای مبارزه با فساد در کشورهایی با درآمد متوسط و بالاست، در حالی که در کشورهای با درآمد پایین اثر معناداری ندارد و برای چنین کشورهایی مبارزه با فساد نیازمند اقدامات جهانی بیشتر با هدف کاهش فقر است (Lalountas et al., 2011: 636). نتایج مطالعه معدنی پور (2014) نشان می‌دهد که نه جهانی شدن و نه شرایط درونی، شروط کافی برای کشورهای دارای فساد بالا و پایین نیستند. در حالی که جهانی شدن بالا، ثبات سیاسی بالا، شکاف کم نخبگان و ثروت زیاد در بیشتر مسیرهای کشورهای با فساد پایین تکرار می‌شود، به نظر می‌رسد که ترکیبی از کارایی پایین قوانین، استقلال قضایی پایین، حقوق مالکیت پایین و ثبات سیاسی پایین در امتیازات عضویت فازی بالا در مجموعه کشورهای با فساد بالا، مهم‌تر است. پس اگرچه جهانی شدن به عنوان یک شرط مهم به‌ویژه برای کشورهای دارای فساد پایین مطرح است، این شرط باید با ساختارهای سیاسی،

¹ Das & Dirienzo

² Lalountas et al.

جدیدی را برای فساد ایجاد می‌کند» بازبودن اقتصاد و فرهنگ جهانی به فساد بیشتر منجر می‌شود (Maadanipour, 2014: 8). ویلیامز و بیر^۱ (1999) بر این نظر هستند که جهانی‌شدن انگیزه و فرصت فساد را فراهم می‌آورند و سبب رشد و گسترش فساد می‌شوند (Williams & Beare cited in Das & DiRienzo, 2009: 34). گریف و ملکاف^۲ (2003) معتقدند آزادی اقتصادی موجب افزایش فشار برای کاربرد طرق غیرقانونی برای پیشی‌گرفتن از رقبا است. این وضع زمانی محتمل‌تر است که تجار با کشورهای مبادلات تجاری داشته باشند که از ابزارهای فساد در تجارت استفاده می‌کنند (Graeff & Mehlkop, 2003). بلک برن و گونزالو^۳ (2010) بر این باورند که فساد در کشورهایی که دارای اقتصاد باز است، در مقایسه با اقتصادهای بسته و در اقتصادهای فقیر در مقایسه با اقتصادهای ثروتمند، جذاب‌تر است (Blackburn & Gonzalo, 2010). اکستر^۴ (2004) می‌گوید، هرچه کشوری بیشتر جهانی شده باشد، در سطح اقتصادی میزان کمتری از فساد را تجربه خواهد کرد. او متذکر می‌شود که جهانی‌شدن اقتصادی اثر مثبتی بر آزادی اقتصادی می‌گذارد و اثر منفی بر روی فساد دارد. وی بیان می‌کند که فراهم آمدن زمینه لازم برای تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی و ادغام کشورها در سطح بین‌الملل باعث پاسخ‌گویی و شفافیت بیشتر نهادهای دولتی و سیاسی شده که خود به کاهش و رفع فساد منجر می‌شود (Akhter, 2004). جهانی‌شدن از طریق کاهش یا حذف موانع تجارت، سرمایه‌گذاری و شفافیت بین‌المللی به کاهش فساد منجر می‌شود (Lalountas et al., 2011: 637).

شرایط و بسترهای اقتصادی

در نظام اقتصادی متغیرهای متعددی وجود دارند که می‌توانند به‌طور بالقوه بر فساد تأثیرگذار باشند که از جمله آنها می‌توان به سطح توسعه اقتصادی، ثبات پولی و مالی، نابرابری اقتصادی و آزادی و گشودگی اقتصادی اشاره کرد (Seldadyo & de Haan, 2006). اقتصادهای متزلزل و نرخ بالای تورم،

صدد ترکیب مجموع عواملی در سطح نهادی و کلان (ساختارهای درونی و بیرونی) با هدف تنظیم یک مدل نظری منسجم و آزمون تجربی آن در بین مصادیق تجربی است.

چارچوب نظری پژوهش

چارچوب نظری این پژوهش ترکیبی است از شرایط کلان مؤثر بر کنترل فساد که در سطوح مختلف نظام اجتماعی به‌مثابه یک کل جای دارند. برای شناسایی و تنظیم روابط و نظام تعاملات این شرایط در سطوح مختلف، از مدل پارسونزی نظام اجتماعی استفاده شده است. متأثر از این مدل که بیشتر خصلت تحلیلی و تنظیمی دارد، جامعه به‌مثابه سیستمی در نظر گرفته شده است که متشکل از حداقل چهار خرده‌نظام اساسی اقتصاد، سیاست، اجتماع و فرهنگ است. این خرده‌نظام‌های چهارگانه در شبکه‌ای تعاملی دارای روابط بده بستان بوده و بسته به اینکه کمیت و کیفیت این تعاملات متقارن یا نامتقارن باشد، نظم کلی جامعه تعیین و دستخوش تغییرات می‌شود؛ علاوه‌براین، نظام جامعه خود در یک محیط فرانظام به‌مثابه محیط بیرونی قرار دارد و متأثر از شرایط بیرونی (نیروها و فشارهای محیطی) روابط درونی خرده‌نظام‌ها در معرض تغییر و حائز اثرات و خصائص ویژه می‌شود. چنین چارچوبی این امکان را فراهم می‌آورد تا هم‌زمان بتوان شرایط درونی سیستم را در ارتباط با شرایط بیرونی مطالعه کرد و علاوه‌بر اینکه به‌عنوان چارچوب عام تحلیلی قابلیت ایجاد نظم فکری منسجمی را ایجاد می‌کند، این اجازه را می‌دهد تا ویژگی‌های خاص و منحصر هر سیستم را نیز در کانون توجه قرار دهد و از این حیث با استراتژی روشی مورد‌محرور مقاله حاضر نیز سازگاری بالایی دارد.

جهانی‌شدن به‌مثابه نیروی بیرونی

استدلال‌های متناقضی درباره تأثیر جهانی‌شدن بر فساد وجود دارد. درحالی‌که بسیاری از محققان ادعا می‌کنند که جهانی‌شدن ممکن است با افزایش رقابت در محیط اقتصادی، فساد را کاهش دهد (Laffont & N'Guessan, 1999)، برخی دیگر بر این باورند که چون «جهانی‌شدن انگیزه‌ها و ابزار

¹ Williams & Beare

² Graeff & Mehlkop

³ Blackburn & Gonzalo

⁴ Akhter

شود. نابرابری درآمد از طریق «مکانیسم‌های مادی و هنجاری» بر فساد تأثیر می‌گذارد. در جوامعی که توزیع درآمد نابرابر باشد، امکان فساد هم برای فقرا و هم ثروتمندان به طرق مختلفی فراهم می‌شود و با توسعه شبکه‌های فساد، به یک هنجار تبدیل می‌شود؛ بنابراین، «نابرابری رابطه معکوس با هنجارهای اجتماعی مؤثر بر فساد و باور مردم درباره مشروعیت قواعد و نهادها دارد و همین موضوع سبب تسامح نسبت به فساد به‌عنوان یک رفتار قابل قبول می‌شود» (You & Khagram, 2005: 139-140). نابرابری، فساد را به‌عنوان رفتار قابل قبول تقویت می‌کند، فساد احتمالاً نابرابری‌های موجود را تقویت یا گسترش می‌دهد و بنابراین، حلقه باطل نابرابری و فساد ظاهر می‌شود (You & Khagram, 2004: 4).

اما تأثیر نابرابری درآمد بر فساد بین کشورهای دموکراتیک و کمتر دموکراتیک متفاوت خواهد بود. در کشورهایی که رژیم‌های خودکامه دارند، ثروتمندان و قدرتمندان می‌توانند برای پیشبرد منافع خود از سرکوب استفاده کنند یا آن را ترویج کنند؛ با این حال، در کشورهای دموکراتیک، ظلم و ستم به‌عنوان جایگزینی برای فساد کاربرد ندارد و ثروتمندان به افزایش نابرابری و فشارهای توزیع مجدد، تکیه می‌کنند. در جامعه‌ای به‌شدت نابرابر، تعداد زیادی از مردم فقیر احتمالاً رأی خود را در ازای پول، هدایا یا سایر الطاف می‌فروشند، درحالی‌که ثروتمندان و قدرتمندان برای حفظ وضعیت موجود، رأی می‌خرند؛ در نتیجه نابرابری، افراد فقیر به‌جای مقاومت در برابر فساد بزرگ ثروتمندان و قدرتمندان، می‌کوشند از طریق شرکت در مبادلات کوچک فاسد، از مزایای کوچک منتفع و راضی شوند. در سطح بالاتر نابرابری، ثروتمندان به‌طور فزاینده‌ای معتقدند که فساد روش قابل قبولی برای حفظ و ارتقای موقعیت اجتماعی آنهاست؛ زیرا این رفتار بدون مجازات باقی می‌ماند و شبکه‌های اجتماعی فساد گسترش می‌یابد؛ علاوه‌براین، مردم بیشتر احتمال دارد که نهادها و قوانین سیاسی جوامع نابرابر را به‌عنوان حامی ثروتمندان، ناعادلانه و فاقد مشروعیت تلقی کنند. زمانی که قوانین و مقررات نامشروع تلقی شوند، افراد بیشتری احتمالاً آنها را دور می‌زنند؛ بنابراین، با افزایش نابرابری، مردم

مسیرهای فسادآمیز را دسترس‌پذیرتر و ناگزیرتر می‌سازد. محدودیت‌های تجاری مانند تعرفه‌ها و سهمیه‌بندی، قدرت زیادی را در اختیار مقامات دولتی قرار می‌دهد که ممکن است به میزان درخور توجه رانت و فعالیت‌های رانت‌جویانه منجر شود (Elbahnasawy & Revier, 2012). در بحران‌های اقتصادی، استانداردهای زندگی به‌سرعت کاهش می‌یابد که به انگیزه‌های بالاتر برای انجام رفتارهای فاسد منجر می‌شود. این ممکن است زمانی اتفاق بیفتد که حقوق سیاست‌مداران به دلیل اجرای برنامه اصلاح ساختاری کاهش یابد. ضمن اینکه درآمدهای سیاست‌مداران نیز ممکن است به دلیل تورم بالا، که بیشتر با بحران اقتصادی همراه است، در شرایط واقعی کاهش یابد (Reinhart & Rogoff, 2009 in Saha & Sen, 2023: 2). سطح توسعه یا مرحله توسعه اقتصادی کشورها نیز بر فساد تأثیرگذار است (Treisman, 2000; Knack & Azfar, 2003; Serrà, 2006; Goel & Nelson, 2008). تریسمن^۱ (2000) بر این باور است که توسعه اقتصادی از طریق گسترش آموزش و پرورش که موجب افزایش سواد و روابط غیرشخصی می‌شود، به کاهش فساد منجر می‌شود. زمانی که درآمد سرانه پایین است به دلیل محدودیت‌های بودجه‌ای در کنترل ضدفساد، کنترل فساد تقریباً صفر است؛ با این حال، با رسیدن درآمد سرانه به آستانه معینی، سطح بهینه نهاده نظارتی ناگهان به حداکثر خود می‌رسد. همچنین، اگر دولت رویکردی بدون مدارا در قبال فساد اتخاذ کند و حقوق مناسبی را برای کارمندان خود فراهم کند و اطمینان حاصل کند که همه مقامات ذی‌صلاح می‌توانند در برابر فساد مقاومت کنند، آنگاه می‌توان فساد را از بین برد (Zhang et al., 2023: 1).

یکی دیگر از علل مؤثر در فساد «نابرابری در توزیع درآمد» به‌شمار می‌آید که خود نیز متأثر از آن (فساد) است (علیت حلقوی)؛ به‌عبارت‌دیگر، نوعی رابطه علی دوجانبه^۲ بین نابرابری در توزیع درآمد و فساد وجود دارد، به‌طوری‌که هر یک زمینه‌ساز دیگری است. توزیع درآمد نامناسب می‌تواند نیرویی بی‌ثبات‌کننده باشد که به بی‌ثباتی سیاسی و فساد منجر

¹ Treisman

² Reciprocal causality

می‌کند». به نظر آنان انحصار، احتمال فساد را در شکل‌گیری خط‌مشی‌ها، قوانین، کنترل دسترسی به زیرساخت‌ها و تنظیم عملیات اجرایی افزایش می‌دهد (Hunt & Sherman, 1978: 482). رز اکرم^۴ (1999) بر این نظر است که در حکومت‌های کلیتوکرات همه‌چیز و از جمله قدرت اقتصادی در اختیار کامل حاکم فاسد و اطرافیانش است؛ بر این اساس، می‌توان گونه‌ای از انحصار دولتی خاص را در آن مشاهده کرد. در واقع، کلیتوکرات‌ها با در اختیار گرفتن منابع قدرت اقتصادی از آنها به صورت منابع شخصی سوء استفاده می‌کنند. در این نظام‌ها خصوصی‌سازی به گونه‌ای طراحی می‌شود که متضمن فروش اجباری شرکت‌ها و مؤسسات دولتی با قیمتی نازل به حاکم و اطرافیانش است (Rose-Ackerman, 1999: 208).

شرایط و بسترهای سیاسی

ساختار سیاسی ضعیف یا فروپاشی سیاسی نیز می‌تواند فرصت‌های فساد را افزایش دهد؛ برای مثال، نای^۵ (1967) استدلال می‌کند که کودتا به فساد منجر می‌شود (Saha & Sen, 2023: 3). در خصوص ارتباط فساد و ثبات سیاسی دو استدلال متفاوت و متضاد وجود دارد. برخی استدلال کرده‌اند که بی‌ثباتی سیاسی فساد را افزایش می‌دهد (Melgar et al., 2010). طی دوره کوتاهی از دستیابی به قدرت، بی‌ثباتی سیاسی قدرتمندان را به سمت کسب مال سریع به‌جای علاقه به کسب منافع در آینده سوق می‌دهد؛ بنابراین، کوتاه‌شدن افق زمانی سیاست‌مداران بر سطح فساد مؤثر است (Pellegrini & Gerlagh, 2008: 259). شلیفر و ویشنی^۶ (1993) معتقدند که موقتی‌بودن مسئولیت رسمی دولتی ناشی از بی‌ثباتی باعث می‌شود که خدمتگزاران غیرمسئولانه عمل کنند و سوسه مشارکت در رفتارهای رانت‌جویانه غیرقانونی را در سر ببرانند. آنها می‌دانند که این رفتارهای رانت‌جویانه، حتی اگر غیرقانونی باشند، آنها را قادر می‌سازد تا ثروت درخور توجهی را برای حفظ خود و موقعیت اجتماعیشان، حتی پس از دست دادن شغل خود به دست بیاورند. همچنین،

به راحتی فعالیت‌های فاسد خود را توجیه می‌کنند. در سطوح بالاتر نابرابری، بیشتر افراد غیرثروتمند معتقد می‌شوند که افراد ثروتمند و قدرتمند فاسد هستند؛ از این رو، آنها به احتمال زیاد رفتار فاسد خود را توجیه می‌کنند. از طرفی چون پاسخ‌گو نگه داشتن ثروتمندان و قدرتمندان برایشان مشکل است، پس همه اعم از ثروتمند و غیرثروتمند درگیر فساد می‌شوند و شیوه‌های فساد و شبکه‌های فاسد بیشتر گسترش می‌یابد؛ بنابراین، فساد تبدیل به یک هنجار می‌شود. از آنجایی که شیوه‌های فساد در جوامع بسیار نابرابر گسترش می‌یابد و به عنوان «چگونگی انجام کارها» به عادت تبدیل می‌شود، هنجار فساد توسط نسل‌های بعدی اجتماعی می‌شود (You & Khagram, 2004: 9-10).

در نظام‌های اقتصادی با گرایش انحصاری، اعم از دولتی یا خصوصی، فرصت سوء استفاده از موقعیت‌های انحصاری برای کسب منابع شخصی (فساد) افزایش می‌یابد. گوپتا و همکارانش^۱ (1998) معتقدند در جامعه‌ای که مالکیت دارایی‌ها در دست گروه کوچکی متمرکز است (انحصار اقتصادی)، احتمال شکل‌گیری خط‌مشی‌های اقتصادی - اجتماعی مبتنی بر منفعت شخصی (فساد) افزایش می‌یابد. به گفته آنان تمرکز بالای اقتصادی (انحصار) با تأثیر در خط‌مشی‌گذاری‌های اقتصادی و افزایش میزان نابرابری در درآمد موجب بیشتر شدن میزان فساد در جامعه می‌شود (Gupta et al., 1998 in Bottero, 2005: 42). فرض اساسی این است که فساد در جایی رخ می‌دهد که رانت وجود دارد و مقامات دولتی در تخصیص آن اختیار دارند. کلیتگارت^۲ (1988) در این رابطه فرمول فساد را به این شکل مطرح می‌کند: فساد مساوی است با انحصار و اختیار بعلاوه عدم پاسخ‌گویی (Teixeira, 2016: 1). در رابطه با انحصار اقتصادی دولت، هانت و شرمن^۳ (1978) می‌گویند: «رادیکال‌ها و بعضی از محافظه‌کاران در این نکته اتفاق نظر دارند که «یک بوروکراسی بزرگ» نه تنها حائز قدرت سرکوب‌کننده عظیمی است، بلکه به‌طور گسترده‌ای شرایط را برای وقوع فساد فراهم

⁴ Rose-Ackerman

⁵ Nye

⁶ Shliefer & Vishny

¹ Gupta et al.

² Klitgaard's

³ Hunt & Sherman

احزاب سیاسی را مهم‌ترین عامل پیشگیری از فساد در دموکراسی‌ها می‌داند. به نظر او رقابت حزبی مانعی است در برابر فرصت‌طلبی نخبگان سیاسی که آنان را از جست‌وجوی سودهای کلان و منافع شخصی (فساد)، تا حد ممکن، باز می‌دارد (Grzymala-Busse, 2007). درمقابل مو^۶ معتقد است که «رقابت» شکست سیاست‌مداران غیرصادق در انتخابات و ریشه‌کنی برنامه‌های ناکارآمد را تضمین نمی‌کند. به نظر او فساد فرایند صحیح انتخابات را واژگون می‌سازد. سیاست‌مداران نالایق با تسلط بر درآمدهای هنگفت حاصل از فساد به تبلیغات گسترده برای بقا در مسند قدرت دست می‌زنند، حال آنکه درست‌کاران سیاسی با داشتن منابع مالی محدود از ادامه رقابت باز می‌مانند؛ بنابراین، به نظر می‌رسد اگرچه دموکراسی نبود فساد را تضمین نمی‌کند، وجود آن در جامعه از احتمال وقوع فساد می‌کاهد (Lambsdorff, 2006: 11-12). درحالی‌که تاویتس^۷ (2007) دریافت که فساد با پراکندگی سیستم حزبی افزایش می‌یابد و شارون^۸ (2011) گزارش می‌دهد که فساد توسط سیستم‌های دوحزبی کاهش می‌یابد، پژوهش‌های مورد‌محمور نشان می‌دهند که سیستم‌های حزبی با تعداد بیشتری از احزاب کم‌اثربخش دارای سطوح بالاتر فساد هستند. فرض ضمنی این است که رقابت در تعداد رقبا افزایش می‌یابد (Charron, 2011)؛ اما فرض دیگری این است که تعداد رقبا با رقابت‌پذیری رابطه معکوس دارد؛ بنابراین، درحالی‌که هر دو دسته از استدلال‌ها رابطه بین تعداد رقبا و دامنه فساد را خطی تصور می‌کنند، اما به‌وضوح غیرممکن است که هر دو فرض درست باشند (Schleiter & Voznaya, 2014: 676).

سیاست‌مداران ممکن است به نفع شهروندان عمل نکنند. انتخابات تنها زمانی می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای کنترل سیاست‌مداران عمل کند که دارای دو ویژگی باشد: اول، آنها باید مکانیسم‌های مؤثری برای انتخاب باشند که از طریق آن رأی‌دهندگان بتوانند انواع «خوب» سیاست‌مداران را انتخاب کنند که هدف آنها خدمت به رأی‌دهندگان است؛ ثانیاً،

«تصدی‌های طولانی ناشی از ثبات سیاسی ممکن است زمان بیشتری را به مقام رسمی برای ایجاد روابط بلندمدت با پرداخت‌کنندگان احتمالی رشوه‌ها به وجود آورد» (Elbahnasawy & Revier, 2012). تأثیر ثبات سیاسی بر فساد نه به‌صورت مستقیم بلکه به‌طور غیرمستقیم از طریق اثر آن بر کیفیت نهادی و میزان کارآمدی قضایی نیز صورت می‌گیرد. بی‌ثباتی سیاسی ساختارهای نهادی را ایجاد می‌کند که در آن فساد فراگیرتر شده و ریشه‌کنی آن دشوارتر می‌شود (Damania et al., 2004).

در بین شروط سیاسی یکی از مؤلفه‌های اصلی که حضور آن به‌عنوان عامل مخل فساد عمل می‌کند، استقلال نظام قضایی است (Xu et al., 2017). مقامات فاسد دولتی به‌راحتی از سیستم قضایی ضعیف سوء استفاده می‌کنند که مشخصه آن فقدان نظارت قدرتمند بر اقدامات مقامات عالی‌رتبه دولتی، نخبگان اقتصادی، قوانین ناقص و عدم شفافیت است. از نظر رز-اکرمن^۱ (1997) سیستم‌های قانونی، مکانیسم‌های اطلاعاتی، نظارت و مجازات را فراهم می‌کنند که فساد را از طریق افزایش احتمال هزینه‌های مجازات کاهش می‌دهند. ساختار نهادی مهمی که به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر فساد تأثیر می‌گذارد، بی‌طرفی نظام حقوقی^۲ است. اثر غیرمستقیم این متغیر از طریق تأثیری است که بر مقررات بازدارنده^۳ (اختناقی) دارد (Rose-Ackerman, 1997).

یکی دیگر از ابزارهای کنترل و نظارت بر قدرت وجود نظام حزبی قوی است. اثر واسطه حزبی بین حکومت و جامعه امکان زیر ذره‌بین قراردادن عملکرد دولت را فراهم می‌آورد و بدین وسیله ریسک فساد و اعمال فسادبرانگیز مراجع و کنشگران نزدیک به قدرت را بیشتر می‌کند؛ ازاین‌رو انتظار می‌رود در کشورهای با نظام حزبی قوی و رقیب صیانت از سلامت حکمرانی و فرایند شایسته‌سالاری و شایسته‌گزینی در نظام‌های اداری و اجرایی بیشتر تأمین شود و مقدار فساد پایین‌تر باشد. گریزمالا - باس^۴ (2007) رقابت^۵

¹ Rose-Ackerman

² Fairness of the legal system

³ Strangling regulation

⁴ Anna Grzymala-Busse

⁵ Competition

⁶ Moe

⁷ Tavits

⁸ Charron

تبانی معمولاً با توافق‌هایی تقویت می‌شد که طرف‌های دیگر در تخلفات توسط طرف غالب تقویت می‌شود (Porta, 2004: 51). تبانی بر ظرفیت رأی‌دهندگان برای کنترل سیاست‌مداران تأثیر می‌گذارد؛ زیرا جریان آزاد اطلاعات را به خطر می‌اندازد و در نتیجه توانایی آنها را برای تمایز بین انواع پاک و فاسد سیاست‌مداران و مجازات افراد فاسد به خطر می‌اندازد؛ ثانیاً قرارگرفتن یک حزب یا ائتلاف در هسته ایدئولوژیک سیستم حزبی، اثربخشی انتخاب رأی‌دهندگان را محدود می‌کند. به‌طور مشابه، احزاب اصلی با موقعیت ایدئولوژیک خود تا حد زیادی از تأثیرات مجازات‌های انتخاباتی مصون می‌مانند (Schleiter & Voznaya, 2014: 679).

شرایط اجتماعی و فرهنگی

در رابطه با نظام اجتماعی اگر اعتماد در سطح روابط درون‌گروهی و در قالب سرمایه اجتماعی پیوندی صرف (و نه سرمایه اجتماعی پل‌واره) باقی بماند، با تقویت خاص‌گرایی و تفکیک بین خودی و غیرخودی احتمال بروز فساد در سطح جامعه کل افزایش می‌یابد. در چنین وضعیتی خیر در نیت، صحت در اطلاعات و درستی در عمل فقط برای اعضای گروه رواست. درمقابل، افراد خارج از گروه غیرمعمد و غیرمحقق تلقی می‌شوند؛ در این صورت سوءظن جای اعتماد را می‌گیرد و این خود زمینه را برای بروز فساد مساعد می‌کند. همچنین، اعتماد تعمیم‌یافته در سطح اجتماعی جامعه‌ای با گسترش و تقویت «همبستگی اجتماعی» و «همکاری اجتماعی» می‌تواند اثر کاهنده‌ای در فساد داشته باشد (چلبی، ۱۳۹۷: ۱۵۳). فساد بر بستر اعتماد خاص‌گرایانه^۲ رشد می‌کند. اعتمادکنندگان خاص‌گرا قویاً به افراد خارج از گروه خودشان بی‌اعتماد هستند. حامی‌پروری^۳ پیوندهای درون‌گروهی را تقویت می‌کند و خصومت را به سمت برون‌گروه‌ها^۴ (غریبه‌ها) روانه می‌سازد و همین مسیر فساد را هموارتر می‌سازد (Xin & Rudel, 2004 in Uslaner, 2008: 50). اگر چگالی و گرمی محدود به روابط درون‌گروهی شود و گروه‌ها به جامعه کل

انتخابات باید ابزارهای مؤثری برای تحریم باشد که از طریق آن رأی‌دهندگان بتوانند باتوجه‌به سوابق آنها در مقام، پاداش یا تنبیه کنند. انتخاباتی که در هریک از ابعاد بی‌اثر است، دو خطر را به همراه دارد: انتخاب نامطلوب و خطر اخلاقی. انتخاب نامطلوب این است که رأی‌دهندگان سیاست‌مدارانی را انتخاب کنند که انگیزه یا مهارت لازم را برای عمل به نفع رأی‌دهندگان ندارند. خطر اخلاقی این است که سیاست‌مداران با ارتکاب یا قبول فساد از مقام خود سوء استفاده کنند؛ زیرا نمی‌توان آنها را به‌طور مؤثر نظارت کرد و مجازات کرد (Ferejohn, 1986)؛ در نتیجه، رأی‌دهندگان ممکن است نمایندگان را انتخاب کنند که ترجیحات آنها با ترجیحات آنها متفاوت است یا ممکن است در مجازات سیاست‌مدارانی که اجازه رشد فساد را می‌دهند، شکست بخورند؛ زیرا نمی‌توانند سیاست‌مداران واقعی را تشخیص دهند (Schleiter & Voznaya, 2014: 677). میرسون^۱ (1993) و فریجان (1986) پیش‌بینی می‌کنند که کنترل رأی‌دهندگان بر سیاست‌مداران زمانی کاهش می‌یابد که تعداد احزاب محدود می‌شود؛ اما اغلب افزایش احزاب به سه مورد برای ایجاد رقابت انتخاباتی واقعی و انتخاب معنی‌دار رأی‌دهندگان کافی است و انتظار می‌رود کنترل سیاست‌مداران را بهبود بخشد و در نتیجه دامنه فساد را کاهش دهد؛ اما با ادامه افزایش تعداد احزاب می‌توان انتظار داشت که هزینه‌های اطلاعاتی و نیز مشکلات هماهنگی، اثرات سودمند افزایش رقابت را معکوس کند (Myerson, 1993; Ferejohn, 1986). سیستم‌های حزبی بسیار پراکنده، جمع‌آوری اطلاعات کافی به رأی‌دهندگان را برای ارزیابی سابقه و وعده‌های رقبای بالقوه هزینه‌بر می‌کند و این می‌تواند توانایی آنها را برای تمایز بین رقبای صادق و فاسد به خطر بیاندازد (Schleiter & Voznaya, 2014: 678).

به دو دلیل می‌توان انتظار داشت که در درون حزب مسلط، انتخاب نامطلوب و مخاطرات اخلاقی وجود داشته باشد: اولاً، حضور مسلط یک حزب در دولت، انگیزه‌هایی را برای سایر احزاب ائتلافی ایجاد می‌کند تا با آن تبانی کنند؛ زیرا ورود به دولت مستلزم ائتلاف آنها با حزب غالب است.

² particularized trust

³ Clientelism

⁴ out-groups

¹ Myerson

می‌کنند. افراد با مشاهده رشوه نمی‌خواهند و قادر نیستند تنها در نقش کنشگر ساده‌لوح/ سالم باشند، بلکه در نقش کنشگر عقلانی محاسبه می‌کنند و وارد کنش فاسد می‌شوند؛ به علاوه، نهادهای ناکارآمد با تبعیض و بی‌عدالتی، بر اعتماد اجتماعی فراگیر افراد تأثیر منفی می‌گذارند (Rothstein & Stolle, 2008). با بی‌اعتمادی مردم به حکومت، منافع عمومی در دست حکومت «به سرقت رفته» تلقی می‌شود؛ بر این اساس، مردم در جوامع استبدادی هرگونه کسب منفعت شخصی از طریق ضربه به منافع عمومی، یعنی فساد را روا می‌پندارند و حتی در مواقعی عنوان «مبارزه» بر آن می‌نهند. با افزایش فساد در سطح جامعه که قربانیان اصلی آن شهروندان قانونمند اخلاقی هستند، میزان اعتماد در حوزه اجتماعی به نحو چشمگیری کاهش می‌یابد و این خود از علل تشدیدکننده فساد است (علیت حلقوی). در مجموع به نظر می‌رسد که بتوان «فقدان روابط انجمنی قوی» و «فقدان اعتماد تعمیم‌یافته در سطح اجتماع جامعه‌ای» را با احتیاط از «نشانیان اجتماعی» جوامعی دانست که دچار فساد هستند (چلبی، ۱۳۹۷). در این رابطه لازم به ذکر است که نابرابری سبب افزایش فساد از طریق گسترش بی‌اعتمادی اجتماعی در جامعه می‌شود و گسترش فساد نیز نابرابری بیشتر را به دنبال دارد (Uslander, 2008: 53). ماهیت خود تقویت‌کنندگی^۴ تله نابرابری، نشان‌دهنده رابطه وابستگی مسیر بین نابرابری، اعتماد و فساد است. وابستگی به این مسیر^۵ یک الگوی تاریخی است که در آن وضعیت‌های اولیه، خود را برای مدت‌زمان طولانی حفظ می‌کنند (Pierson, 2001: 261).

عطف به مباحث نظری پژوهش در رابطه با ساختار درونی و بیرونی که مؤلفه‌های ساختاری کلان اقتصاد، سیاست، فرهنگ و اجتماع و نظام جهانی را در بر می‌گیرد، مدل نظری مقاله حاضر به صورت شماتیک در شکل ۱ ارائه می‌شود.

تصویر ۱: مدل نظری تحلیلی این مطالعه

پیوند نخورد یا پیوند آنها با جامعه کل ضعیف باشد، احساس تعلق و دلبستگی شدید درون‌گروهی جنبه خاص گرایانه می‌یابد که نتیجه آن بیشتر شدن احتمال فساد در ارتباط با افراد غیرعضو گروه است. اگر چگالی روابط درون‌گروهی افزایش یابد، چگالی روابط بین‌گروهی تضعیف می‌شود؛ اما با گسترش و تقویت روابط بین‌گروهی احساس تعلق به جامعه کل به‌منزله یکی از موانع جدی جلوگیری از بروز فساد در سطح جامعه تقویت می‌شود. اگر دلبستگی به یک «ما» خصلت خاص گرایانه بگیرد، اعمال فساد را بر «ما»های رقیب تسهیل می‌کند؛ از این رو، تقویت دلبستگی به «ما»ی بزرگ جامعه کل با کاهش خاص‌گرایی‌های گروهی مانعی برای وقوع فساد در سطح جامعه است. اعتماد تعمیم‌یافته در سطح اجتماع جامعه‌ای می‌تواند با گسترش و تقویت «همبستگی اجتماعی» و «همکاری اجتماعی» اثر کاهنده‌ای بر فساد داشته باشد. اعتماد با کاهش احساس خطر و عدم تعیین از یک سو و ایجاد حسن‌ظن از سوی دیگر چگالی و شدت روابط اجتماعی را افزایش می‌دهد. به تبع آن با تقویت «ما»ی مربوط، همبستگی اجتماعی افزایش می‌یابد. در شرایط «همبستگی اجتماعی»^۱، تحکیم تعهدات جمعی و افزایش دلبستگی اجتماعی در سطح اجتماع جامعه‌ای، احتمال وقوع فساد کم می‌شود (چلبی، ۱۳۹۷: ۱۵۳).

در کنار سرمایه اجتماعی پیوندی و سرمایه اجتماعی پل‌واره نوع سومی از سرمایه اجتماعی امروز با عنوان «سرمایه اجتماعی اتصالی»^۲ مطرح می‌شود که به ارتباطات اجتماعی عمودی در سطوح مختلف قدرت در جامعه به‌ویژه رابطه شهروندان با تصمیم‌گیرندگان اصلی جامعه (حکومت‌کنندگان) می‌پردازد (Dale & Newman, 2010). سرمایه اجتماعی اتصالی نوعی نظارت بر عملکرد حکومت تلقی می‌شود که خود از عوامل کاهنده فساد است. از نظر راثستین و اشتول^۳ (2008) اگر نهادها اعتمادکردنی نباشند، به مردم نیز اعتماد نمی‌شود؛ به عبارتی، به اعتمادی عمودی در سطح افقی تأثیرگذار است. در نظر راثستین نهادها امکان محاسبه را برای افراد فراهم

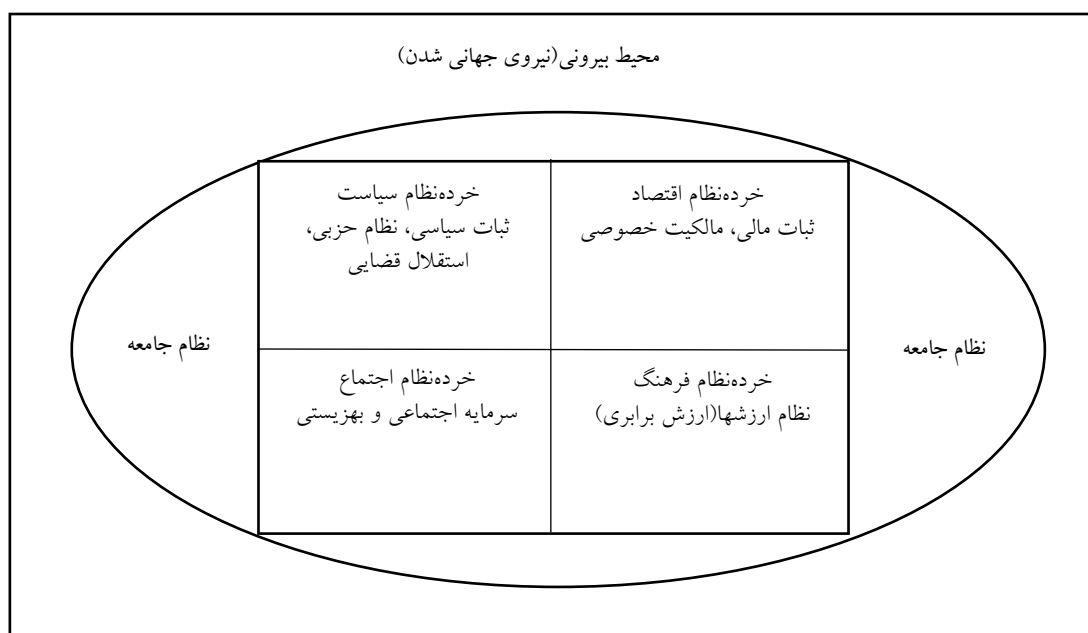
¹ social solidarity

² Linking social capital

³ Rothstein & Stolle

⁴ Reinforcing

⁵ Path dependency

شکل ۱: مدل نظری

Chart 1: Theoretical model

دنبال تحلیل‌های تطبیقی نظام‌مند از موردهای پیچیده‌ای است که باید در قالب شاکله‌ها درآید. منظور از شاکله ترکیب ویژه‌ای از عوامل است (که در ادبیات (CCM) شرایط نامیده می‌شود) که به نتیجه‌ای معین^۳ منجر می‌شود (Rihoux & Ragin, 2009). در مقایسه کاربرد موردپژوهی و تکنیک منطق فازی با مطالعات متغیرمحور می‌توان گفت که باوجود دقت تکنیک‌های متغیرمحور، در این مطالعات تنها اثرات خالص هر متغیر مستقل بر متغیر وابسته محاسبه می‌شود و ضعف اساسی آن، این است که نمی‌تواند اثرات ترکیبی و شرایط علی عطفی وقوع نتیجه‌ای را تبیین کند؛ به‌علاوه تکنیک‌های آماری متغیرمحوری چون رگرسیون نمی‌توانند تفاوت‌ها و تشابهات موجود را بین موارد پژوهش‌شده تشخیص دهند و تنها یک مدل کلی ارائه می‌کنند که با کل موارد در تناسب است و نتایج آن برای تمام موارد، کاربرد دارد. با استفاده از تحلیل فازی از طریق آزمون زیرمجموعه^۴ و محاسبه شاخص‌های سازگاری و پوشش می‌توان شرط لازم و کافی را به‌صورت منفرد بررسی کرد. مطابق اصل زیرمجموعه، علتی لازم است که

مطابق با مدل نظری منتخب، فرضیات این پژوهش به قرار زیر است:

- در بین عوامل ساختاری درونی، حضور هرکدام از شروط استقلال نظام قضایی، ثبات سیاسی، ثبات مالی، وجود نظام حزبی، مالکیت خصوصی، سرمایه اجتماعی و رفاه و بهزیستی به‌تنهایی، شرط لازم یا کافی عدم وقوع فساد در بین کشورهای مطالعه‌شده است.
- جهانی شدن به‌تنهایی شرط لازم عدم وقوع فساد در بین کشورهای مطالعه‌شده است.
- ترکیبی از حضور یا غیاب این شروط در قالب یک مسیر علی ترکیبی، شرط کافی وقوع/عدم وقوع فساد در بین کشورهای مطالعه‌شده است.

روش‌شناسی تحقیق

در این مطالعه از روش تطبیقی-کیفی^۱ و رویکرد فازی استفاده شده است. این مطالعه در ذیل روش تطبیقی-شاکله‌ای قرار دارد. این پژوهش در روش‌های تطبیقی شاکله‌ای^۲ (CCM) به

³ Given outcome

⁴ Subset analysis

¹ Qualitative Comparative Analysis (QCA)

² Configurational Comparative Methods

۱۰ ارزیابی کنند. به پیروی از همان منطق آستانه عضویت کامل (معیار نمره ۱۰)، نقطه تقاطع^۲ (برابر با ۵ یا میانه طیف) و آستانه عدم عضویت کامل (معیار نمره ۱) مشخص شد. این نقاط به ترتیب به منزله عدم عضویت و عضویت کامل است. منظور از واسنجی^۳ تنظیم کردن و در قاعده درآوردن مدارج وسیله سنجش است (چلبی، ۱۳۸۸: ۱۹). آستانه‌های بالا، پایین و نقطه تقاطع^۴ معیارهای مربوط به آن، در جدول ۱ منعکس شده است.

مقادیر متعلق به معلول (Y) زیرمجموعه علت (X) باشد و همچنین علتی کافی به شمار می‌رود که مجموعه علت (X) زیرمجموعه معلول (Y) به شمار رود. در صورتی که کلیه نقاط در محدوده زیر قطر واقع شوند، آن شرط به عنوان شرط لازم است و اگر کلیه نقاط بالاتر از قطر قرار گیرند، شرط کافی برای وقوع نتیجه به شمار می‌آید (Ragin, 2000: 114). در این مطالعه برای فهم بهتر این مسئله به میزان ۰.۱ تعدیل در قطر نمودار ایجاد شد تا وضعیت تشخیصی برای شروط لازم و کافی آسان‌تر شود.

برای این منظور هریک از شروط علی و نتیجه در این مقاله به مثابه متغیر زبانی قلمداد شده و از طریق قاعده نگاشت یا قاعده عضویت^۱ تبدیل به نمرات فازی شدند. عنصر کلیدی در روش شناسی فازی، تابع عضویت است که نوعی زیرمجموعه فازی است. برخلاف مجموعه کلاسیک که در آن تابع عضویت در زیرمجموعه دو ارزشی صفر یا یک تعریف شدنی است، در مجموعه فازی تابع عضویت در مجموعه چندارزشی تعریف می‌شود (کبیری، ۱۳۹۵: ۶۳). نکته مهم در تعیین عضویت فازی، تعیین مرزهای کیفی و نیز مشخص ساختن نقاط گسست است. برای تعیین سه نقطه گسست (آستانه عضویت کامل، آستانه عدم عضویت کامل و نقطه تقاطع)، به چند نکته باید توجه کرد: توجه دقیق به مفهوم نه به مثابه یک متغیر بلکه به مثابه یک مجموعه و نیز توجه به بُعد نظری و انتزاعی آن مفهوم و دریافت ایده آن، توجه به شواهد تجربی به منظور شاخص‌سازی و تعیین ملاک یا ملاک‌هایی برای مشخص ساختن نقاط برش کیفی (کبیری، ۱۳۹۵: ۶۴). با استفاده از دانش محتوایی و مراجعه به نظرات متخصصین اقدام به واسنجی توابع عضویت شد. نقطه تقاطع در این مطالعه نزدیک به نقطه میانه انتخاب شد و آستانه‌های عضویت کامل و عدم عضویت کامل با توجه به دستورالعمل به عمل آمده در مطالعه برتلسمان تعریف شد که در آن از نخبگان خواسته شده است تا کشورها را برحسب نمره ۱ تا

² Cross-over

³ Calibration

⁴ Cross-over

¹ Membership Rule

جدول ۱- تعیین مجموعه‌های سه‌گانه برحسب قواعد عضویت فازی

Table 1- Determining triple sets based on fuzzy membership rules

قاعده نگاشت (M)			بازه عددی (U)	مقادیر زبانی (T)	متغیر زبانی (X)
آستانه عدم عضویت کامل (N)	نقطه تقاطع (C)	آستانه عضویت کامل (F)			
۱۵	۳۵	۸۵	شاخص ادراک فساد (CPI)	(۰) جوامع کاملاً فسادآمیز	(C) شفافیت
۱۷	۳۸	۸۵	بین ۰ تا ۱۰۰	(۰-۱) جوامع کم و بیش پاک (۱) جوامع کاملاً پاک و شفاف	
۱	۵	۱۰	شاخص استقلال نظام قضایی	(۰) دستگاه قضایی کاملاً وابسته	(J) استقلال قضایی
۱	۴	۱۰	بین ۱ تا ۱۰	(۰-۱) دستگاه قضایی کم و بیش مستقل (۱) دستگاه قضایی کاملاً مستقل	
۱	۴.۵	۱۰	شاخص شدت تضاد بین ۱ تا ۱۰	(۰) نظام سیاسی باثبات	(T) تنش سیاسی
۱	۴	۹	۱۰	(۰-۱) جوامع کم و بیش باثبات (۱) نظام سیاسی بی‌ثبات	
۱	۶	۱۰	ثبات پولی و مالی بین ۱ تا ۱۰	(۰) نظام مالی و پولی بی‌ثبات	(M) ثبات مالی
۲	۷.۱۳	۹.۶	۱۰	(۰-۱) نظام مالی و پولی کم و بیش باثبات (۱) نظام مالی و پولی باثبات	
۱	۵	۱۰	شاخص برابری فرصت بین ۱ تا ۱۰	(۰) جوامع کاملاً نابرابر	(E) برابری
۱	۶	۱۰	۱۰ تا ۱۰	(۰-۱) جوامع کم و بیش برابر (۱) جوامع کاملاً برابر	
۳۰	۶۰	۹۰	شاخص رفاه پیشرفت	(۰) جوامع با درجه کامل غیررفاهی	(W) بهزیستی
۴۰	۵۸	۹۰	اجتماعی بین ۰ تا ۱۰۰	(۰-۱) جوامع کم و بیش رفاهی (۱) جوامع با درجه کامل بهزیستی	
۱	۵	۱۰	شاخص سرمایه اجتماعی بین ۱ تا ۱۰	(۰) جوامع با سرمایه اجتماعی کاملاً پایین	(S) سرمایه اجتماعی
۱	۵.۲۵	۸.۸	۱۰ تا ۱۰	(۰-۱) جوامع با سرمایه اجتماعی متوسط (۱) جوامع با سرمایه اجتماعی کاملاً بالا	
۱	۵	۱۰	شاخص نظام حزبی بین ۱ تا ۱۰	(۰) کشورهای با نظام حزبی کاملاً ضعیف	(P) نظام حزبی
۱	۴.۲۵	۹.۵	۱۰	(۰-۱) نظام حزبی کم و بیش قدرتمند (۱) کشورهای با نظام حزبی کاملاً قوی	
۱	۶	۱۰	شاخص حق مالکیت خصوصی	(۰) عدم به رسمیت شناسی مالکیت خصوصی	(R) مالکیت خصوصی
۲	۶.۲۵	۹.۵	خصوصی بین ۱ تا ۱۰	(۰-۱) حمایت کم و بیش از مالکیت خصوصی (۱) به رسمیت شناسی کامل مالکیت خصوصی	
۲۵	۵۵	۸۵	شاخص جهانی شدن بین ۱ تا ۱۰۰	(۰) عدم ادغام کامل در نظام جهانی	(G) جهانی شدن
۳۵	۵۵	۸۳	۱۰۰	(۰-۱) ادغام کم و بیش در نظام جهانی (۱) ادغام کامل در نظام جهانی	

درونی و ساختار بیرونی است. جدول ۲ متغیرهای مطالعه‌شده، تعاریف مفهومی و عملیاتی و همچنین منبع و سال داده‌ها را منعکس می‌کند.

برای جمع‌آوری داده‌های این تحقیق به داده‌های مؤسسه کیفیت حکمرانی^۱ (2022) دانشگاه گوتنبرگ مراجعه شد. همچنین در این پژوهش از داده‌های تولیدی چهار مرجع آماری دیگر استفاده شد: شاخص تغییر مؤسسه برتلمسان استیفتونگ^۲، شفافیت بین‌الملل^۳، پیشرفت اجتماعی^۴ و جهانی‌شدن مؤسسه اقتصادی (KOF)^۵. از آنجایی که داده‌های استفاده‌شده در این مقاله از نوع داده‌های ثانویه هستند، روایی و پایایی آنها برگرفته از مؤسسه تولیدکننده است. برای این منظور هر نمره در فرایند چندمرحله‌ای دقیقی قرار می‌گیرد که شامل بررسی توسط کارشناسان کشوری، هماهنگ‌کنندگان منطقه‌ای که همگی دانشمندان سیاسی با تخصص در مطالعات تطبیقی هستند و تیم پروژه و هیئت BTI است که متشکل از دانشمندان و متخصصان با تجربه طولانی مدت در حوزه تغییر و توسعه هستند. نمرات و شاخص‌های مربوط به آن، ابتدا توسط هماهنگ‌کنندگان منطقه‌ای به صورت درون منطقه‌ای واسنجی (کالیبراسیون) می‌شود و پس از آن، با همکاری تیم پروژه یک کالیبراسیون بین منطقه‌ای برای تمامی کشورها انجام می‌شود تا قابلیت مقایسه در سطح بین‌المللی داشته باشد؛ در نهایت، تمامی نمرات یک بار دیگر توسط هیئت BTI بحث و بررسی شده و پس از آن تصویب می‌شوند.

نمونه بررسی شده این تحقیق را ۱۳۶ کشور در حال توسعه تشکیل می‌دهد. منظور از کشورهای در حال توسعه مجموعه کشورهایایی است که بر طبق پروژه برتلمسان با عنوان کشورهای در حال گذار نامیده می‌شوند. براساس چارچوب نظری، این تحقیق دربردارنده ۱۰ متغیر است: متغیر فساد به‌عنوان متغیر نتیجه (وابسته) و ۹ متغیر دیگر به‌عنوان شروط مؤثر بر فساد که شامل دو دسته متغیرهای مرتبط با ساختار

¹ The Quality of Government Institute (<https://www.gu.se/en>)

² Bertelsmann Stiftung's Transformation Index (<https://www.bti-project.org/en>)

³ Transparency International (<https://www.transparency.org/en/cpi>)

⁴ Social Progress Imperative (<https://www.socialprogress.org/index/global>)

⁵ KOF Globalization Index (<http://globalization.kof.ethz.ch>)

جدول ۲- متغیرها، تعاریف مفهومی و عملیاتی، منبع و سال داده‌ها و شواهد

Table 2- Variables, their conceptual and operational definitions, source and year of data and evidence

منبع و سال داده‌ها و شواهد	تعاریف مفهومی و عملیاتی شاخص‌ها	شروط / نتیجه
مؤسسه بین‌المللی شفافیت، میانگین یک دوره ۱۰ ساله حد فاصل سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱ میلادی برای این شاخص محاسبه شده است.	فساد در لاتین با واژه Corruption مترادف است و به معنای شکستن یا نقض قوانین و مقررات اخلاقی یا اجتماعی یا به احتمال قوی‌تر قوانین و مقررات اداری است (Tanzi & Davoodi, 1997). شلیفر و ویشنی (1993) فساد را به‌عنوان «فروش دارایی دولتی توسط مقامات دولتی برای منافع شخصی» تعریف می‌کنند. به‌طور مشابه، سونسون ^۱ (2005) فساد را به‌عنوان «سوء استفاده از منصب دولتی برای منافع خصوصی» تعریف می‌کند. بعدها، بانرجی و همکاران (2016) فساد را به‌عنوان «نقض قوانین توسط مقامات برای منافع شخصی» تعریف کرد. این نه تنها شامل فساد آشکار (مقاماتی که رشوه می‌گیرند) می‌شود، بلکه اشکال ظریف‌تر فساد اداری مانند خویشتاوندی را نیز شامل می‌شود (Zhang et al., 2023). 2. در یکی از برجسته‌ترین تعاریف فساد که توسط بانک جهانی و مؤسسه شفافیت بین‌المللی به کار گرفته شده است، فساد عبارت است از «سوء استفاده از قدرت عمومی در راستای منافع شخصی». فسادی که به این صورت تعریف شده است، اشکالی مثل فروش اموال عمومی توسط مقامات دولتی، رشوه‌خواری و اختلاس از بودجه دولت را شامل می‌شود (Svensson, 2005). به نقل از فلاحی و همکاران، (۱۳۹۳: ۲۱۰). شاخصی که برای نشان‌دادن وضعیت فساد در نظر گرفته شده است، شاخص ادراک فساد است که مؤسسه بین‌المللی شفافیت تولید می‌کند. این شاخص نشان‌دهنده ادراک شهروندان از میزان فساد در کشور است. دامنه نمرات این شاخص بین ۰ تا ۱۰۰ است که مقادیر بالا نشان‌دهنده سلامت و مقادیر کمتر نشان‌دهنده شدت فساد است.	شفافیت (عدم فساد)
مؤسسه برتلسمان، میانگین دوره ۱۵ ساله ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۹	این متغیر نشان‌دهنده ظرفیت و توان نهاد قضایی فارغ از فشارهای سیاسی در جهت کنترل و مقابله با مصادیق مختلف فساد است. طبق شیوه سنجش مؤسسه برتلسمان دامنه این متغیر بین ۱ تا ۱۰ است که مقادیر پایین نشان‌دهنده وابستگی و مقادیر بالا خودمختاری بیشتر را نشان می‌دهد.	استقلال قضایی
مؤسسه برتلسمان، میانگین دوره ۱۵ ساله ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۹	شاخص شدت تضاد ^۲ وضعیت کشورها را بر روی پیوستاری ۱۰ درجه‌ای نشان می‌دهد. مقادیر پایین این پیوستار ثبات سیاسی و مقادیر بالا نشان‌دهنده وجود تضادهای شدید و جنگ داخلی است.	تضاد (ثبات سیاسی)
مؤسسه برتلسمان، میانگین دوره ۱۵ ساله ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۹	شاخص ثبات مالی نشان‌دهنده این است که «مقامات پولی تا چه حد یک سیاست تثبیت پولی ثابت را دنبال و ابلاغ می‌کنند؟ و سیاست‌های بودجه‌ای دولت تا چه حد از ثبات مالی حمایت می‌کنند؟». مقدار این شاخص در بین کشورهای مطالعه‌شده از عدد ۱ که نشان‌دهنده بی‌ثباتی کامل است تا عدد ۱۰ که وضعیت باثبات پولی و مالی را در بخش اقتصاد نشان می‌دهد، نوسان دارد.	ثبات مالی
مؤسسه برتلسمان، میانگین دوره ۱۵ ساله ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۹	عدم توزیع برابر فرصت‌های اقتصادی عاملی تشدیدکننده برای عملگرهای فساد در درون نظام‌های اجتماعی است. مقدار نظری این شاخص اگرچه بین ۱ تا ۱۰ است، در بین ۱۳۶ کشور بررسی شده در این دوره زمانی، اسلوونی با نمره ۹.۱۳ بالاترین میزان در شاخص برابری فرصت را داشته است و کنگو و سومالی از کشورهای واقع در قاره آفریقا با حداقل نمره یعنی ۱ نابرابرترین وضعیت را داشته‌اند.	برابری فرصت (نابرابری)
مؤسسه برتلسمان، میانگین دوره ۱۵ ساله ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۹	در بین مناطق مختلف بررسی شده، کشورهای واقع در خاورمیانه و شمال آفریقا و کشورهای پساکمونیستی شوروی ضعیف‌ترین نظام حزبی را دارند و پایین‌ترین میانگین این شاخص در بین سایر مناطق از آن این دو مجموعه کشور است. در طرف دیگر کشورهای اروپای شرقی و جنوبی بالاترین نمره را دارند؛ اگرچه همین مجموعه کشورها نیز با وضعیت مطلوب که نمره ۱۰ باشد، فاصله زیادی دارند.	نظام حزبی

¹ Svensson² Conflict Intensity

شروط / نتیجه	تعریف مفهومی و عملیاتی شاخص‌ها	منبع و سال داده‌ها و شواهد
سرمایه اجتماعی	اعتماد اجتماعی بین شهروندان و وجود شبکه همکاری اجتماعی متعاقب آن مشخصه جامعه قوی است. سرمایه اجتماعی بر مبنای درجه‌بندی ۱۰ نمره‌ای اندازه‌گیری شده است	مؤسسه برتلسمان، میانگین دوره ۱۵ ساله ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۹
مالکیت خصوصی	به رسمیت‌شناسی حق مالکیت توسط نهادهای قانونی و اجزای حکومتی و اجرایی و تضمین منافع افراد و شرکت‌ها توسط این نهادها، عاملی مؤثر است که این اطمینان خاطر را برای افراد فراهم می‌آورد تا بتوانند بر مبنای هنجارهای رسمی و پذیرفته‌شده اقدام کنند. تضییع حق مالکیت خصوصی و ایجاد مانع برای ایجاد کسب‌وکارها می‌تواند زمینه را برای بروز رفتارهای فسادآمیز مهیا کند.	مؤسسه برتلسمان، میانگین دوره ۱۵ ساله ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۹
رفاه و بهزیستی	شاخص رفاه معرف امکانات رفاهی یک کشور در بخش سلامت، آموزش، محیط‌زیست سالم و اطلاعات و ارتباطات است. این شاخص بر روی پیوستاری بین ۰ تا ۱۰۰ وضعیت کشورها را از نظر سطح رفاه مردم نشان می‌دهد. دامنه این شاخص بین ۳۵ تا ۸۹ در نوسان بوده است. بالاترین و پایین‌ترین مقدار نیز به ترتیب به کشورهای استونی و افغانستان اختصاص داشته است.	مؤسسه برتلسمان، میانگین دوره ۱۰ ساله ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹
جهانی شدن	این شاخص را مؤسسه اقتصادی (KOF) هر ساله تولید می‌کند. مقدار این شاخص بین ۱ تا ۱۰۰ است که مقادیر بالا نشان می‌دهد که کشورها موفقیت بیشتری در جهانی شدن داشته‌اند. مقادیر کمی این شاخص برای ۱۳۳ کشوری که داده‌های آنها در دسترس بوده است، حاکی از آن است که میانگین کل کشورهای مطالعه‌شده حدوداً برابر با ۵۸ است.	شاخص توسط مؤسسه اقتصادی (KOF) میانگین دوره ۲۰۰۵-۲۰۱۸

ارائه یافته‌ها

وضعیت فساد با تأکید بر ایران

ادراک شهروندان (سرمایه‌گذاران، تجار و مردم عادی) از میزان فساد در کشور است. دامنه نمرات این شاخص بین ۰ تا ۱۰۰ است که مقادیر بالا نشان‌دهنده سلامت و مقادیر کمتر نشان‌دهنده شدت فساد است. جدول ۳ میانگین شاخص ادراک فساد را برای کشورهای مطالعه‌شده منعکس می‌کند.

شاخصی که برای نشان‌دادن وضعیت فساد در نظر گرفته شده است، شاخص ادراک فساد است که مؤسسه بین‌المللی شفافیت برای کشورهای جهان تولید می‌کند. این شاخص نشان‌دهنده

جدول ۳- میانگین وضعیت شاخص ادراک فساد در بین کشورهای مطالعه‌شده (۲۰۲۱-۲۰۱۲)

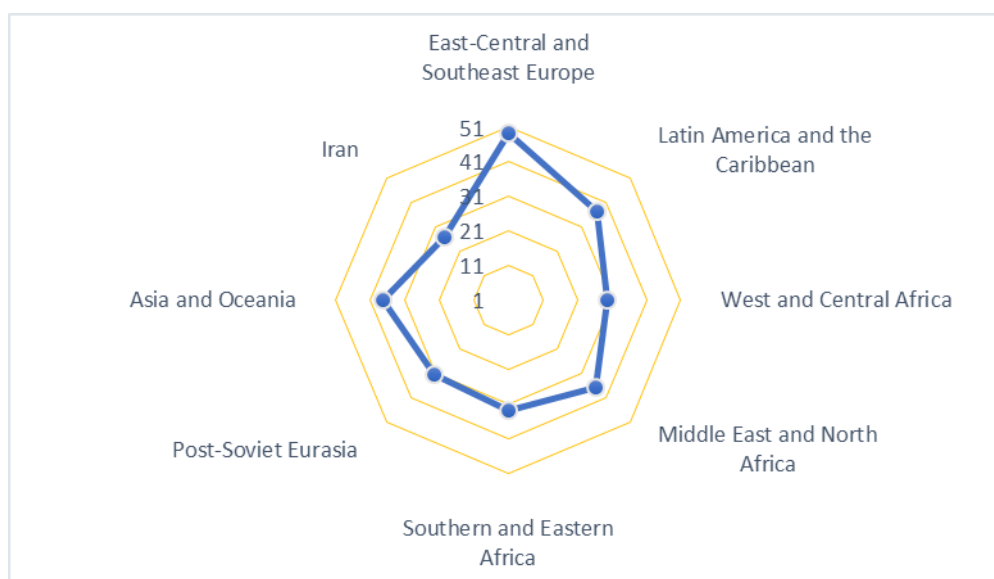
Table 3- Average corruption perception index status among the countries studied (2012-2021)

نواحی	تعداد	انحراف معیار	میانگین	میانه
اروپای شرقی، مرکزی و جنوبی	۱۶	۹.۷۵	۴۹.۲۵	۴۸.۲۰
آمریکای لاتین و کارائیب	۲۲	۱۳.۶۵	۳۷.۲۶	۳۶.۴۵
آفریقای مرکزی و غربی	۲۲	۷.۶۱	۲۹.۶۷	۳۰.۶۵
خاورمیانه و آفریقای شمالی	۱۹	۱۶.۱۵	۳۶.۶۴	۳۸.۹۰
آفریقای شرقی و جنوبی	۲۲	۱۳.۵۳	۳۳.۰۲	۳۲.۳۵
اورآسیا و کشورهای پسا شوروی	۱۳	۹.۱۴	۳۱.۶۰	۲۹
آسیا و اقیانوسیه	۲۲	۱۷.۳۶	۳۷.۵۴	۳۴.۷۵
کل	۱۳۶	۱۴.۰۵	۳۶.۱۸	۳۴.۶۵

میانگین این دوره برابر با عدد ۲۷ است که گویای میزان بالای ادراک فساد در ایران است. نمودار راداری پایین جایگاه ایران را در بین مناطق مختلف نشان می‌دهد. (شکل ۲)

داده‌های شاخص ادراک فساد برای ایران از عدد ۲۸ در سال ۲۰۱۲ تا ۲۵ در سال ۲۰۲۱ در نوسان بوده است^۱ که

^۱ در جدیدترین آمار منتشرشده این مؤسسه، نمره ایران برای سال ۲۰۲۴ برابر با ۲۳ بوده است که در بین ۱۸۰ کشور بررسی‌شده رتبه ۱۵۱ام است.

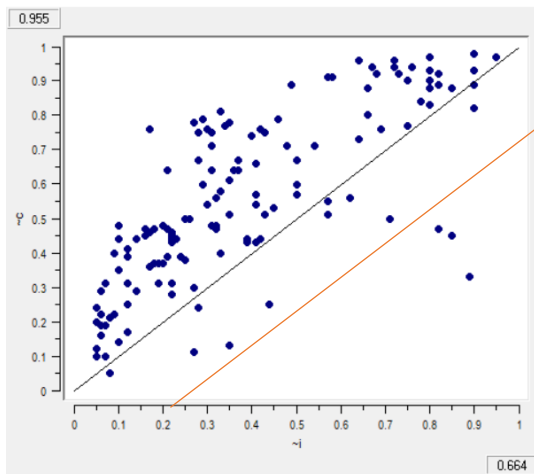
شکل ۲- نمودار مقایسه‌ای جایگاه ایران در فساد با مناطق مختلف

Chart 2- Comparative chart of Iran's position in corruption with different regions

آزمون شروط منفرد

در ادامه به ترتیب شروط منفرد و ترکیبی مؤثر بر فساد تحلیل می‌شود. این بخش از تحلیل به کمک نرم‌افزار fs/QCA نسخه ۳ انجام شده است. آزمون شروط لازم و کافی شرایط علی منفرد به‌وسیله نمودارهای ۹-۱ (XY) بیانگر آن است که نابرابری (فقدان برابری فرصت)، فقدان رفاه اقتصادی، بی‌ثباتی مالی، نقض حق مالکیت خصوصی و عدم ادغام در نظام جهانی به‌احتمال زیاد شروط کافی فساد هستند. همچنین فقدان شروط استقلال قضایی، ثبات سیاسی، نظام حزبی و سرمایه اجتماعی نه شرط لازم و نه کافی وقوع نتیجه‌اند. دقت شود در اینجا برعکس دیدگاه منبعث از معرفت‌شناسی فلسفی منطق کلاسیک که فضا یا گزاره‌ها را فقط به‌صورت درست یا نادرست (یا شرط لازم/شرط کافی است یا نیست) در نظر می‌گرفت، رویکردی احتمالاتی مینا قرار گرفته و ایده «شرط لازم/شرط کافی» به‌مثابه ایده مطلق‌گرایانه «یا همه یا هیچ» کنار گذاشته شده است. در اینجا به تبعیت از ریگین (2000)

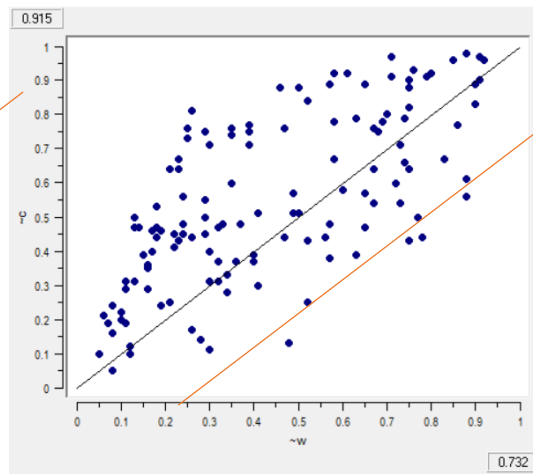
از برخی تعدیلات زبانی برای واری و ارزیابی یک گزاره یا فرضیه شرط لازم/شرط کافی به‌صورت غیرمطلق‌گرایانه یا احتمال‌گرایانه استفاده شده است؛ براین‌اساس، ریگین از تعدیلات زبانی معطوف به نسبت‌های محک یا حد نصاب برای تحلیل علل تشکیکی، یعنی درجات متفاوتی از شرط لازم و/یا شرط کافی استفاده کرد. او نسبت محک یا حد نصاب ۰/۵ را برای علت‌هایی به کار برد که «کم‌وبیش یا به‌صورت بینابین» لازم یا کافی‌اند؛ (یعنی علت‌هایی که حداقل در نیمی از موارد شرط لازم یا شرط کافی‌اند). همچنین، نسبت محک یا حد نصاب‌های ۰/۶۵ و ۰/۸۰ را به ترتیب برای علت‌هایی به کار برد که «در بیشتر موارد» و «در اکثریت چشمگیر» لازم یا کافی‌اند (طالبان، ۱۳۸۸: ۵-۳)؛ بنابراین، با توجه به ملاک بالای ۰/۸۰ برای یافته‌های این تحقیق می‌توان گفت که شرط لازم/شرط کافی در اینجا برای اکثریت چشمگیر موارد مطالعه‌شده صادق بوده است.

Sufficiency=.955 Necessity=.664

نمودار (۴): پراکنش امتیازات فازی فساد و فقدان برابری فرصت (نابرابری)

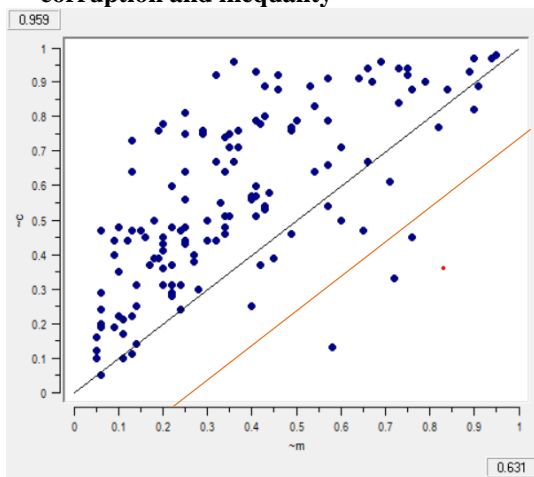
Chart 4: Distribution of fuzzy scores of corruption and inequality

Sufficiency=.915 Necessity=.732

نمودار (۳): پراکنش امتیازات فازی فساد و فقدان رفاه اقتصادی

Chart 3: Distribution of fuzzy scores of corruption and lack of economic well-being

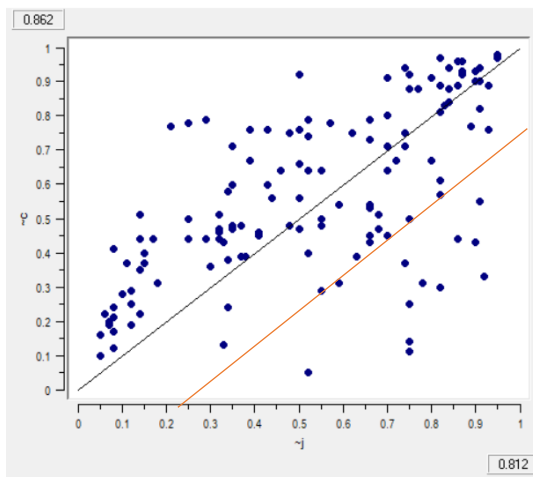

Sufficiency=.959 Necessity=.631

نمودار (۶): پراکنش امتیازات فازی فساد و فقدان ثبات مالی

Chart 6: Distribution of fuzzy scores of corruption and Lack of financial stability

Sufficiency=.959 Necessity=.631

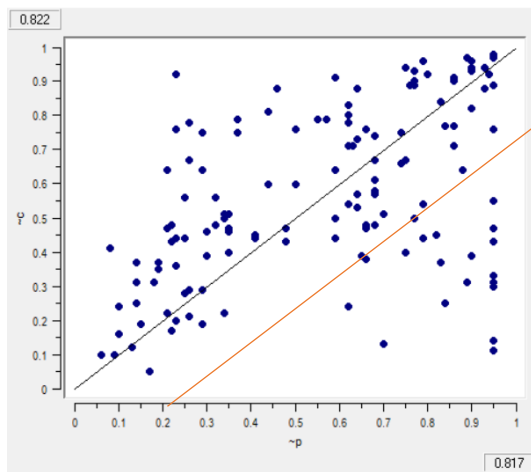

Sufficiency=.862 Necessity=.812

نمودار (۵): پراکنش امتیازات فازی فساد و فقدان استقلال قضایی

Chart 5: Distribution of fuzzy scores of corruption and Lack of judicial independence

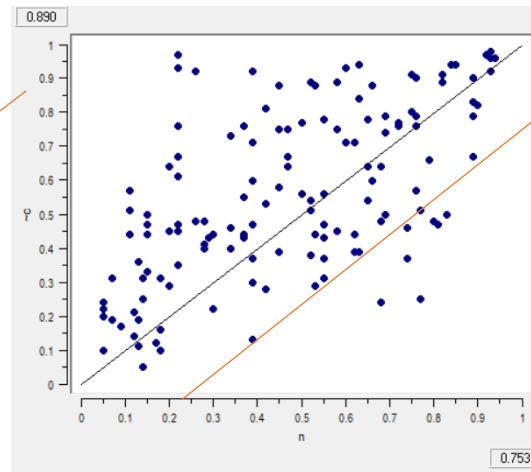
Sufficiency=.862 Necessity=.812

Sufficiency=.890 Necessity=.753

نمودار (۸): پراکنش امتیازات فازی فساد و فقدان نظام حزبی قوی

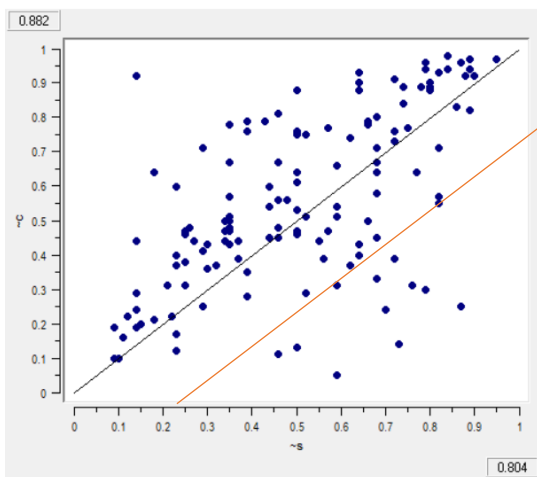
Chart 8: Distribution of fuzzy scores of corruption strong party system

Sufficiency=.822 Necessity=.817

نمودار (۷): پراکنش امتیازات فازی فساد و فقدان ثبات سیاسی

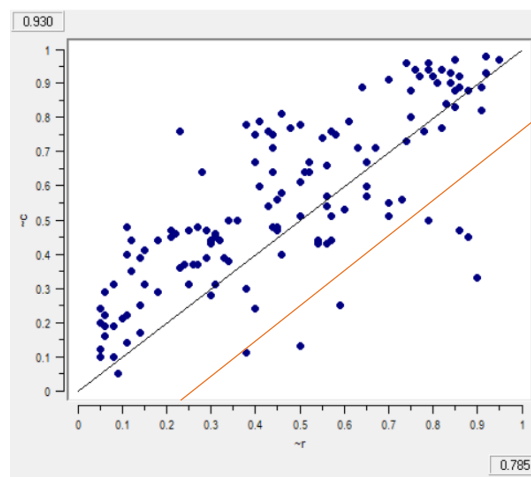
Chart 7: Distribution of fuzzy scores of corruption and Lack of political stability

Sufficiency=.882 Necessity=.804

نمودار (۱۰): پراکنش امتیازات فازی فساد و فقدان سرمایه اجتماعی

Chart 10: Distribution of fuzzy scores of corruption social capital

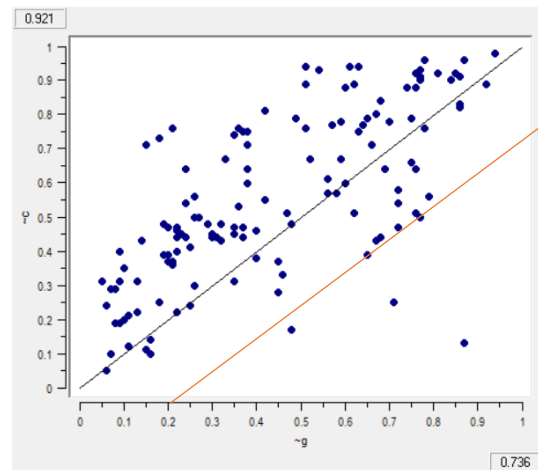
Sufficiency=.930 Necessity=.785

نمودار (۹): پراکنش امتیازات فازی فساد و نقض مالکیت خصوصی

Chart 9: Distribution of fuzzy scores of corruption and Lack of and Violation of private property

محقق قرار می‌دهد؛ زیرا این روش امکان تعیین نحوه حضور و غیاب شرایط برای وقوع نتیجه متکی بر مباحث نظری را مقدور می‌سازد. مطابق راه‌حل میانه متکی بر مباحث نظری، در این تحقیق فرض شد که امکان وقوع فساد در کشورهایی وجود دارد که فاقد شروط دستگاه قضایی مستقل، نظام حزبی قوی، به رسمیت‌شناسی مالکیت خصوصی، برابری در فرصت‌ها، ثبات پولی و مالی و ثبات سیاسی و ادغام در نظام اقتصادی و سیاسی جهانی باشد. در این میان سرمایه اجتماعی باتوجه به وجود بسترهای اقتصادی و سیاسی حاکم بر جامعه ممکن است اثرات مثبت داشته باشد و نیز دارای پیامدهای منفی باشد (Putnam, 1995)؛ از این رو بود و نبود این عامل مهم تلقی شد؛ بدین معنا که در این خصوص پیش‌فرض ما این شد، در شرایطی که بسترهای اقتصادی و سیاسی ناکارآمد و فسادزا باشد، سرمایه اجتماعی می‌تواند به صورت وجه خاص گرایانه این وضعیت را تشدید کند؛ اما در بسترهای سالم و شفاف است که سرمایه اجتماعی می‌تواند به عنوان عاملی مثبت و مؤثر در پیشگیری از فساد عمل کند. در این تحلیل ۵ مسیر

۶ برای آنالیز شروط علی مؤثر می‌توان به سه طریق عمل کرد: ۱- راه‌حل پیچیده (CS) یا محافظه‌کارانه؛ ۲- راه‌حل میانه (IS) و ۳- راه‌حل ساده (PS). تفاوت عمده این سه راه‌حل در نحوه مواجهه با موارد باقی‌مانده منطقی است. از آنجایی که در روش‌شناسی تطبیقی کیفی مشکل تنوع محدود موجب می‌شود تا توان برای همه ترکیب‌های منطقی، مصادیق تجربی پیدا کرد، پس در جدول صدق برای این ترکیب‌ها وضع نامشخص وجود دارد که بایستی آنها را تعیین تکلیف کرد. اگر این ترکیب‌ها به عنوان موارد منفی در نظر گرفته شود، تولید راه‌حل را پیچیده می‌کند و اگر حالت (Don't care) انتخاب شود، بسته به اینکه این ترکیب‌ها چگونه با ترکی‌های دیگر تولید معادله‌ای ساده‌تر می‌کند، مثبت یا منفی در نظر گرفته می‌شوند. در راه‌حل پیچیده را از آن جهت بدین نام می‌خوانند که در بردارنده شروط و علائم منطقی (*+*) بیشتری است و برعکس در راه‌حل ساده نتیجه نهایی کاملاً ساده شده است (Schneider, 2012: 165)؛ علاوه بر این، می‌توان از راه‌حل میانه استفاده کرد که در اینجا محقق باتوجه به دانش نظری از حضور و غیاب شروط در برآمدن نتیجه تصمیم‌گیری می‌کند؛ از این رو راه‌حل میانه از این جهت که متکی به نظریه‌ها و دانش زمینه‌ای، رابطه بین شروط و نتیجه را لحاظ می‌کند، روشی مکانیکی نیست و نتیجه آن قابل‌اعتنا تر می‌تواند باشد. به زبان مجموعه یک رابطه زیرمجموعه بین خروجی این سه راه‌حل نیز وجود دارد؛ بدین معنا که راه‌حل پیچیده زیرمجموعه راه‌حل میانه و این دو زیرمجموعه راه‌حل ساده است. اینکه کدام یک از این راه‌حل‌ها برای تبیین مناسب‌تر است، تا حد زیادی بستگی به تئوری و دانش زمینه‌ای دارد (Ragin, 2008: 149).

Sufficiency=.921 Necessity=.736

نمودار (۱۱): پراکنش امتیازات فازی فساد و ادغام در نظام جهانی

Chart 11: Distribution of fuzzy scores of corruption and Integration into the global system

آزمون ترکیبی شروط: مسیرهای منتهی به فساد

از آنجایی که تعداد شروط علی بررسی شده ۱۰ متغیر بود، جدول صدق حاصل، شامل ۱۰۲۴ (۲^{۱۰}) ترکیب ممکن بود؛ اما باتوجه به اینکه تعداد موارد محدود بود، بسیاری از ترکیب‌های ممکن، فاقد موارد تجربی شدند. به منظور استخراج و تحلیل مسیرها از طریق ساده‌سازی ترکیب‌های ممکن، ابتدا معیارهای آستانه فراوانی^۱ و آستانه سازگاری^۲ مشخص شد. با اینکه ریگین میزان حداقل قابل قبول برای آستانه سازگاری و آستانه فراوانی را به ترتیب ۰/۷۵ و ۱ تا ۲ می‌داند (Ragin, 2008: 143)، در این تحقیق باتوجه به تعداد نمونه بالا، میزان آستانه سازگاری و میزان آستانه فراوانی به ترتیب برابر با ۰/۹ و ۳ در نظر گرفته شد. سپس از طریق روش تحلیل استاندارد برای عملیات ترکیب و ساده‌سازی عمل شد؛ زیرا این روش علاوه بر راه‌حل‌های سخت‌گیرانه (پیچیده^۳) و ساده‌گیرانه (صرفه‌جویانه^۴)، راه‌حل میانه^۵ را نیز در اختیار

¹ frequency threshold

² consistency threshold

³ complex solution

⁴ parsimonious solution

⁵ intermediate solution

علی‌شناسایی شد. مهم‌ترین مسیری که سازگاری و پوشش بیشتری دارد، مسیر اول است که گویای آن است که فساد در شرایطی حادث می‌شود که ترکیبی از شرایط علی زیر وجود داشته باشد. همان‌طوری که از مصادیق مرتبط با این مسیر برمی‌آید، این شرایط در کشورهای منطقه‌ی منا (به‌استثنای تاجیکستان) دیده شد.

فساد = استقلال قضایی * تنش سیاسی * نابرابری * رفاه * سرمایه اجتماعی * نظام حزبی * مالکیت خصوصی * ادغام در نظام جهانی

جدول ۴- آزمون علیت عطفی فساد با راه‌حل سخت‌گیرانه

Table 4- Testing the conjunction causality of corruption with a rigorous solution

شاخص	شاخص	شاخص	شاخص	مسیرهای علی
پوشش کل	سازگاری کل	پوشش	سازگاری	
				<p>نبود استقلال قضایی * تنش سیاسی * نبود فرصت‌های برابر * فقدان رفاه * فقدان سرمایه اجتماعی * فقدان نظام حزبی * فقدان مالکیت خصوصی * فقدان ادغام در نظام جهانی</p> <p>(~j*n*~i*~w*~s*~p*~r*~g)</p>
		۰/۴۸۱	۰/۹۸۳	<p>Somalia (0.84,0.98), Myanmar (0.75,0.82), Chad (0.75,0.9), Afghanistan (0.72,0.96), Ethiopia (0.66,0.5), Congo Democratic Republic (0.64,0.9), Sudan (0.64,0.96), Cameroon (0.62,0.8), Central African Republic (0.62,0.83), Congo (0.62,0.89), Iraq (0.61,0.92), Haiti (0.58,0.91), Eritrea (0.58,0.89), Burundi (0.57,0.91), Mauritania (0.54,0.71), Tajikistan (0.52,0.84)</p> <p>نبود استقلال قضایی * تنش سیاسی * ثبات مالی * فقدان رفاه * فقدان سرمایه اجتماعی * فقدان نظام حزبی قوی * فقدان مالکیت خصوصی * فقدان ادغام در نظام جهانی</p> <p>(~j*n*m*~w*~s*~p*~r*~g)</p>
		۰/۴۱۷	۰/۹۸۳	<p>Sudan (0.64,0.96), Cameroon (0.57,0.8), Coted' Ivoire (0.56,0.57), Iraq (0.54,0.92), Rwanda (0.52,0.25), Cambodia (0.51,0.89)</p> <p>نبود استقلال قضایی * ثبات مالی * برابری فرصت * رفاه * فقدان سرمایه اجتماعی * فقدان نظام حزبی قوی * مالکیت خصوصی * ادغام در نظام جهانی</p> <p>(~j*m*i*w*~s*~p*r*g)</p>
۰/۶۶۵	۰/۹۰۳			<p>Qatar (0.72,0.14), Oman (0.65,0.31), Kuwait (0.63,0.39), Bahrain (0.62,0.37), Jordan (0.59,0.31), Saudi Arabia (0.59,0.3), Kazakhstan (0.56,0.64), Kyrgyzstan (0.52,0.75), Tunisia (0.52,0.4)</p> <p>نبود استقلال قضایی * ثبات سیاسی * ثبات مالی * برابری فرصت * رفاه * سرمایه اجتماعی * نظام حزبی قوی * مالکیت خصوصی * ادغام در نظام جهانی</p> <p>(~j*~n*m*i*w*s*p*r*g)</p>
		۰/۴۲۶	۰/۹۸۳	<p>Albania (0.55,0.5), Armenia (0.54,0.45), Nicaragua (0.54,0.81)</p> <p>استقلال قضایی * ثبات سیاسی * ثبات مالی * برابری فرصت * رفاه * سرمایه اجتماعی * نظام حزبی قوی * مالکیت خصوصی * ادغام در نظام جهانی</p> <p>(j*n*m*i*w*s*p*r*g)</p>
		۰/۴۰۰	۰/۹۷۱	<p>Turkey (0.6,0.39), Bosnia and Herzegovina (0.56,0.45), South Africa (0.55,0.37), North Macedonia (0.53,0.44), Indonesia (0.52,0.48)</p>

در تحلیلی دیگر سه مسیر علی معطوف به فساد شناسایی شد: در مسیر اول نبود استقلال قضایی و فقدان نظام حزبی قوی به فساد در مجموعه کشورهای با درجه بالای فساد منجر شده است. شاخص سازگاری ۰.۸۶۶ این مسیر گویای آن است که این ترکیب علی زیرمجموعه نتیجه است و شاخص پوشش هم اهمیت تجربی این مسیر را نشان می‌دهد؛ در مسیر

در تحلیلی دیگر سه مسیر علی معطوف به فساد شناسایی شد: در مسیر اول نبود استقلال قضایی و فقدان نظام حزبی قوی به فساد در مجموعه کشورهای با درجه بالای فساد منجر شده است. شاخص سازگاری ۰.۸۶۶ این مسیر گویای آن است که این ترکیب علی زیرمجموعه نتیجه است و شاخص پوشش هم اهمیت تجربی این مسیر را نشان می‌دهد؛ در مسیر

دوم کشورهایی قرار دارند که فاقد یک دستگاه قضایی مستقل هستند و در عین حال البته سرمایه اجتماعی نیز در آنها بالا است. شاخص سازگاری ۰.۹۴۵ اهمیت بالایی نظری این ترکیب را نشان می‌دهد؛ در کنار این ترکیب، مسیر سوم هم نشان می‌دهد که ترکیب سرمایه اجتماعی با بی‌ثباتی و تنش سیاسی نیز ختم به فساد شده است. میزان بالایی شاخص سازگاری این مسیر نیز دال بر اهمیت نظری آن است. اگر معادله این سه مسیر به نحوی با هم ترکیب شوند که بتوان علت‌شناسی فساد را بهتر توضیح داد، می‌توان گفت از ترکیب مسیر اول و دوم این‌گونه برمی‌آید که فقدان دستگاه استقلال قضایی در ترکیب با یکی از دو شرط وجود سرمایه اجتماعی و فقدان نظام حزبی قوی زمینه را برای بروز فساد مهیا کرده است؛ یعنی:

فساد = استقلال قضایی * (نظام حزبی قوی + سرمایه اجتماعی)

همچنین با ترکیب مسیر دوم و سوم هم می‌توان چنین برداشت کرد که وجود سرمایه اجتماعی در شرایط ناکارآمدی نظام که با عوامل فقدان دستگاه قضایی مستقل و وجود تنش‌های سیاسی مشخص می‌شود، بستری برای وقوع فساد است؛ بدین ترتیب در کشورهایی که نهادهای حقوقی و سیاسی کارآمدی لازم را نداشته باشند و دچار ضعف، عدم استقلال و تنش باشند، امکان وقوع فساد نیز بیشتر است.

فساد = سرمایه اجتماعی * (استقلال قضایی + تنش سیاسی)

جدول ۵- آزمون علیت عطفی فساد با راه‌حل میانه

Table 5- Testing the conjunction causality of corruption with a middle solution

شاخص	شاخص	شاخص	شاخص	مسیرهای علی
پوشش کل	سازگاری کل	پوشش مرکب	سازگاری	
				~ استقلال قضایی (z) * (نظام حزبی قوی (p) ~)
		۰/۷۳۲	۰/۸۶۶	Somalia (0.95,0.98), Eritrea (0.93,0.89), Laos (0.93,0.76), Cuba (0.92,0.33), Vietnam (0.91,0.55), Myanmar (0.9,0.82), China (0.9,0.43), Equatorial Guinea (0.9,0.93), Turkmenistan (0.87,0.92), Afghanistan (0.86,0.96), Iran (0.86,0.77), Chad (0.86,0.9), Uzbekistan (0.84,0.88), Tajikistan (0.83,0.84), Saudi Arabia (0.82,0.3), Haiti (0.8,0.91), Morocco (0.79,0.44), Sudan (0.79,0.96), Oman (0.78,0.31), Congo, Democratic Republic (0.77,0.9)
				~ استقلال قضایی (z) * سرمایه اجتماعی (s)
۰/۸۴۱	۰/۸۴۸	۰/۵۴۰	۰/۹۴۵	Gabon (0.65,0.57), Eswatini (0.65,0.47), Burkina Faso (0.65,0.43), Guinea (0.57,0.79), Egypt (0.56,0.54), Albania (0.55,0.5), Mali (0.55,0.64), Armenia (0.54,0.45), Nicaragua (0.54,0.81), Thailand (0.54,0.48), Togo (0.54,0.67), United Arab Emirates (0.54,0.11), Bangladesh (0.52,0.79)
				تنش سیاسی (n) * سرمایه اجتماعی (s)
		۰/۵۴۶	۰/۹۳۷	Indonesia (0.68,0.48), Mali (0.65,0.64), Philippines (0.65,0.5), Uganda (0.65,0.78), India (0.62,0.44), Turkey (0.62,0.39), Bangladesh (0.61,0.79), Kenya (0.61,0.76), Lebanon (0.61,0.76), Ukraine (0.6,0.71), Guinea (0.57,0.79), Bolivia (0.56,0.6), Bosnia and Herzegovina (0.56,0.45), Egypt (0.56,0.54), South Africa (0.55,0.37), Niger (0.54,0.56), Thailand (0.54,0.48), North Macedonia (0.53,0.44), Senegal (0.52,0.38)

سیاسی هستند؛ بدین معنا که وجود این دو شرط به تنهایی کافی برای رخداد فساد است. شاخص سازگاری کل این دو مسیر برابر با ۰.۸۲۰ و شاخص پوشش ۰.۹۰۳ آن دال بر اهمیت نظری و تجربی این ترکیب است؛ بدین ترتیب می‌توان معادلهٔ رخداد فساد را در مجموعهٔ کشورهای مطالعه‌شده به شکل زیر خلاصه کرد:

$$\text{فساد} = \sim \text{استقلال قضایی} + \text{تنش سیاسی}$$

در نهایت به منظور ساده‌کردن معادلات و ترکیبات مختلف که در راه‌حل‌های پیچیده و میانه استخراج شده است و تقلیل مؤلفه‌های موجود در معادله، از راه‌حل ساده‌سازی نیز استفاده شد تا بتوان وجه اشتراک تمامی مسیرها را شناسایی کرد. همان‌گونه که در جدول ۶ مشخص است، مطابق این استراتژی، فساد در کشورهایی رخ می‌دهد که یا فاقد یک دستگاه مستقل قضایی هستند یا اینکه درگیر تضاد و تنش‌های

جدول ۶ - آزمون علیت عطفی فساد با راه‌حل ساده‌سازی

Table 6- Testing the conjunction causality of corruption with a simplification solution

شاخص	شاخص	شاخص	شاخص	مسیرهای علی
پوشش کل	سازگاری کل	پوشش	سازگاری	
۰/۹۰۳	۰/۸۲۰	۰/۸۰۵	۰/۸۵۱	Somalia (0.95,0.98), Eritrea (0.93,0.89), Laos (0.93,0.76), Cuba (0.92,0.33), Myanmar (0.91,0.82), Congo Democratic Republic (0.91,0.9), Vietnam (0.91,0.55), Equatorial Guinea (0.9,0.93), Chad (0.9,0.9), China (0.9,0.43), Iran (0.89,0.77), Turkmenistan (0.87,0.92), Sudan (0.87,0.96), Afghanistan (0.86,0.96), Cambodia (0.86,0.89), Morocco (0.86,0.44), Tajikistan (0.84,0.84), Uzbekistan (0.84,0.88), Central African Republic (0.83,0.83), Coted' Ivoire (0.82,0.57)
				تنش سیاسی (n) Sudan (0.94,0.96), Afghanistan (0.93,0.96), Iraq (0.93,0.92), Somalia (0.93,0.98), Myanmar (0.9,0.82), Congo Democratic Republic (0.89,0.9), Pakistan (0.89,0.67), Nigeria (0.89,0.79), Central African Republic (0.89,0.83), Ethiopia (0.83,0.5), Congo (0.82,0.89), Burundi (0.82,0.91), Colombia (0.81,0.47), Thailand (0.8,0.48), Nepal (0.79,0.66), Algeria (0.77,0.51), Rwanda (0.77,0.25), Bangladesh (0.76,0.79), Chad (0.76,0.9), Lebanon (0.76,0.76)

می‌کند که عمدهٔ این جوامع از طریق ۳ مسیر توانسته‌اند به این موفقیت دست پیدا کنند. نتایج حاصل از اجرای راهبرد سخت‌گیرانه در تحلیل فازی که در جدول ۷ آمده است، این سه مسیر را مشخص کرده است. شاخص سازگاری برای هریک از این سه مسیر بالای ۰.۹ است و شاخص پوشش کل نیز گویای آن است که ۸۰ درصد جوامعی که در این مجموعه قرار داشته‌اند، ذیل یکی از این سه مسیر تفکیک شده‌اند. با دقت در مجموعهٔ کشورهای واقع‌شده در این سه گروه

در این مطالعه، علاوه بر بررسی شروط مختوم به فساد، نویسندگان به دنبال این هدف هم بودند که در مجموعهٔ کشورهای پاک و شفاف نقش چه عوامل و شرایطی مهم است؛ بدین منظور در تحلیل فازی این بار به جای فساد از شفافیت به عنوان نتیجه استفاده شد. تحلیل وضعیت کشورهای موفق در کنترل فساد یعنی آن دسته از کشورهایی که در پیوستار فساد-شفافیت نزدیک به نقطهٔ عدم فساد یا وجود سلامت بالا هستند، این پژوهش را به این نتیجه رهنمون

پیاده کنند. مسیر دوم و سوم شامل جوامعی است که در همه شرایط زمینه‌ساز کنترل فساد مشابه هستند؛ اما تنها تفاوت این دو مجموعه در دو شرط فقدان تنش‌های سیاسی و وجود استقلال قضایی است. درحالی‌که در عمده کشورهای اروپای شرقی ترکیبی از فقدان تنش سیاسی، ثبات مالی، برابری فرصت، رفاه، سرمایه اجتماعی، نظام حزبی قوی، مالکیت خصوصی، ادغام در نظام جهانی این کشورها را به سمت موفقیت در کنترل فساد برده است. در مسیر سوم که خاص برخی کشورهای آمریکای لاتین به همراه استثنائات دیگر است، این ترکیب استقلال نظام قضایی، ثبات مالی، برابری فرصت، رفاه، سرمایه اجتماعی، نظام حزبی قوی، مالکیت خصوصی و ادغام در نظام جهانی است که شفافیت را در این جوامع به دنبال داشته است.

می‌توان این حدس را مطرح کرد که تفاوت‌های فرهنگی و منطقه‌ای حاکم بر این جوامع سبب تمیز این سه مسیر شده است؛ بدین معنا که مسیر نخست به‌طور عمده شامل کشورهای عربی است. این کشورها اگر چه در بسترهای سیاسی و اجتماعی مؤثر بر کنترل فساد وضعیت خوبی ندارند، به دلیل پیشرفتی که در اقتصاد این کشورها رخ داده است و مهم‌تر از آن الزامی که این کشورها از طریق ورود به نظام تجارت جهانی بدان پایبند شده‌اند، توانسته‌اند تا حد زیادی در برنامه کنترل فساد موفق عمل کنند. کشورهای قطر، عمان، اردن و عربستان سعودی از مصادیق این شاکله به شمار می‌روند که در آن وجود ثبات مالی، رفاه و مالکیت خصوصی و ادغام در نظام جهانی به‌عنوان ملاک‌های حضور در کنار غیاب احزاب و سیستم قضایی مستقل و حتی سرمایه اجتماعی اندک توانسته‌اند الگویی از حکمرانی کنترل فساد را

جدول ۷- آزمون علیت عطفی شفافیت با راه‌حل پیچیده

Table 7- Testing the conjunction causality of Transparency with a complex solution

شاخص	شاخص	شاخص	شاخص	مسیرهای علی	
پوشش کل	سازگاری کل	پوشش مرکب	سازگاری	<p>نبود استقلال قضایی * ثبات مالی * فرصت‌های برابر * رفاه * فقدان سرمایه اجتماعی * فقدان نظام حزبی قوی * مالکیت خصوصی * ادغام در نظام جهانی ($\sim j * m * i * w * \sim s * \sim p * r * g$)</p> <p>Qatar (0.72,0.86), Oman (0.65,0.69), Kuwait (0.63,0.61), Bahrain (0.62,0.63), Jordan (0.59,0.69), Saudi Arabia (0.59,0.7),</p> <p>نبود تنش سیاسی * ثبات مالی * برابری فرصت * رفاه * سرمایه اجتماعی * نظام حزبی قوی * مالکیت خصوصی * ادغام در نظام جهانی ($\sim n * m * i * w * s * p * r * g$)</p> <p>Czech Republic (0.86,0.76), Slovenia (0.85,0.81), Croatia (0.79,0.69), Lithuania (0.77,0.8), Hungary (0.75,0.69), Poland (0.71,0.81), Slovakia (0.71,0.71), Serbia (0.7,0.57), Albania (0.66,0.5), Latvia (0.66,0.78)</p> <p>استقلال قضایی * ثبات مالی * برابری فرصت * رفاه * سرمایه اجتماعی * نظام حزبی قوی * مالکیت خصوصی * ادغام در نظام جهانی ($j * m * i * w * s * p * r * g$)</p> <p>Uruguay (0.84,0.9), Croatia (0.79,0.69), Costa Rica (0.78,0.78), Chile (0.77,0.88), Korea, South (0.74,0.79), Mauritius (0.71,0.75), Jamaica (0.71,0.59), Montenegro (0.7,0.64), Trinidad and Tobago (0.68,0.56), El Salvador (0.65,0.52)</p>	
۰/۸۰۵	۰/۸۹۰	۰/۶۶۲	۰/۹۱۵	۰/۵۰۱	۰/۹۰۸
				۰/۶۸۶	۰/۹۱۴

بحث و نتیجه

عطف به هدف محوری فوق در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل تطبیقی-کیفی و رهیافت فازی به احصای حضور و غیاب این شروط علی پرداخته شد. آزمون شروط لازم و کافی شرایط علی منفرد نشان داد که در همه موارد مطالعه‌شده، شروط نابرابری (فقدان برابری فرصت)، فقدان رفاه اقتصادی، بی‌ثباتی مالی، فقدان حق مالکیت خصوصی و عدم ادغام در نظام جهانی شروط کافی فساد هستند. در علیت عطفی و ترکیبی مهم‌ترین مسیر تجربی احصاشده گویای آن است که فساد در شرایطی حادث می‌شود که شروط علی تنش سیاسی و نابرابری حاضر و شروط استقلال قضایی، رفاه و بهزیستی، سرمایه اجتماعی، نظام حزبی، مالکیت خصوصی و ادغام در نظام جهانی غایب باشد.

در تحلیلی دیگر سه مسیر علی معطوف به فساد شناسایی شد. مخرج مشترک مسیرهای علی فوق حاکی از آن است که غیاب شروط دستگاه استقلال قضایی مستقل و نظام حزبی قوی در ترکیب با شرط وجود سرمایه اجتماعی زمینه را برای بروز فساد مهیا می‌کند. همچنین وجود سرمایه اجتماعی در شرایط ناکارآمدی نظام که با عوامل فقدان دستگاه قضایی مستقل و وجود تنش‌های سیاسی مشخص می‌شود، بستری برای وقوع فساد است؛ بدین ترتیب در کشورهایی که نهادهای حقوقی و سیاسی، کارآمدی لازم را نداشته باشند و دچار ضعف، عدم استقلال و تنش باشند، امکان وقوع فساد نیز بیشتر است؛ درنهایت به‌منظور ساده‌کردن معادلات و ترکیبات مختلف وجه اشتراک تمامی مسیرها شناسایی شد. مطابق این استراتژی، فساد در کشورهایی رخ می‌دهد که یا فاقد یک دستگاه مستقل قضایی هستند یا اینکه درگیر تضاد و تنش‌های سیاسی هستند؛ بدین معنا که وجود این دو شرط به‌تنهایی کافی برای رخداد فساد است.

نتایج مکمل کسب‌شده دربارهٔ مجموعه کشورهای پاک و شفاف نیز نشانگر آن است که به‌طور عمده این جوامع از طریق

سه مسیر توانسته‌اند به این موفقیت دست پیدا کنند که در این رابطه البته تفاوت‌های فرهنگی و منطقه‌ای حاکم بر این جوامع سبب تمیز این مسیرهای علی شده است: مسیر نخست که به‌طور عمده شامل کشورهای عربی است، نشان می‌دهد که این کشورها اگرچه به‌لحاظ بسترهای سیاسی و اجتماعی مؤثر بر کنترل فساد وضعیت خوبی ندارند، به دلیل توسعه اقتصادی و ورود به نظام تجارت جهانی توانسته‌اند تا حد زیادی در برنامه کنترل فساد موفق عمل کنند. وجود ثبات مالی، رفاه و مالکیت خصوصی و ادغام در نظام جهانی از ویژگی‌های بارز مصادیق این مسیر علی‌اند. مسیرهای دوم و سوم مربوط به جوامعی هستند که در همه شرایط زمینه‌ساز کنترل فساد مشابه هستند، اما تنها تفاوت این دو مجموعه در دو شرط فقدان تنش‌های سیاسی و وجود استقلال قضایی است. درحالی‌که در عمده کشورهای اروپای شرقی، ترکیبی از فقدان تنش سیاسی، ثبات مالی، برابری فرصت، رفاه، سرمایه اجتماعی، نظام حزبی قوی، مالکیت خصوصی، ادغام در نظام جهانی این کشورها را به سمت موفقیت در کنترل فساد برده است؛ در مسیر سوم که خاص برخی کشورهای آمریکای لاتین به همراه استثنائات دیگر است، این ترکیب استقلال نظام قضایی، ثبات مالی، برابری فرصت، رفاه، سرمایه اجتماعی، نظام حزبی قوی، مالکیت خصوصی و ادغام در نظام جهانی است که شفافیت را در این جوامع به دنبال داشته است.

این مطالعه با نتایج مطالعات پیشین از چند جهت تفاوت دارد: اول اینکه بخش اعظمی از مطالعات پیشین بر رویکرد تک‌علتی و تحلیل کمی در وقوع فساد متمرکز بوده و هریک از متغیرهای مستقل این پژوهش را به‌تنهایی در رابطه با فساد مطالعه کرده بودند. در بین مطالعاتی هم که به علیت عطفی و ترکیبی با روش فازی پرداخته بودند، یکی از این پژوهش‌ها ترکیب سه عامل اصلی حاکمیت قانون، توسعه سیاسی و توسعه اقتصادی را در قالب علیت عطفی و ترکیبی، شروط کافی فساد احصا کرده بود و یکی دیگر برای هرکدام از کشورهای پایین و بالا،

فساد در جوامع مختلف نیز تفاوت‌های درون‌منطقه‌ای و بین‌منطقه‌ای وجود دارد؛ از این رو این مقاله به دنبال آن بود تا بفهمد چرا مسئله فساد در برخی از جوامع کم‌وبیش وجود دارد و در موارد دیگری تا حدودی کنترل شده است.

عطف به نتایج به‌دست‌آمده، نویسندگان مقاله امیدوارند که به معرفی این مسیرهای علی توسط سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان سطح کلان جامعه برای کنترل این پدیده اجتماعی اختلال‌زا شود. به استناد یافته‌ها می‌توان از سه دسته شروط مرتبط با فساد نام برد: شروط و زمینه‌های ایجاد فساد، شروط تشدیدکننده فساد و شروط کنترل فساد؛ به همین ترتیب سیاست معطوف به حل مسئله فساد نیز باید به این سه وجه متمرکز باشد. در ارتباط با تعدیل شرایط موجب فساد مساله برابری اقتصادی و ثبات مالی بسیار مهم است. همچنین بخش عوامل تشدیدکننده، بنا به تجاربی که در کشورهای مختلف وجود دارد سیاست‌ها باید معطوف به گسترش و کیفی‌سازی وجود نظام حزبی قوی و ادغام در اقتصاد جهانی باشد. در کنار این موارد باید توجه داشت که امکان مقابله با فساد بدون داشتن دستگاه قضایی مستقل با رویه‌های قضایی عادلانه و کارآمد میسر نیست.

تقدیر و تشکر

این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی است که با حمایت مالی دانشگاه محقق اردبیلی انجام گرفته است؛ بنابراین، پژوهشگران بر خود وظیفه می‌دانند که از حامی مالی این پروژه پژوهشی قدردانی کنند.

منابع فارسی

امیرپناهی، م.، مالیر، م.، و عباسی تقی‌دیزج، ر. (۱۴۰۲). نابرابری و فساد؛ شناسایی مسیرهای برون‌رفت از دام نابرابری-فساد. فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه توسعه اجتماعی، ۱۴(۵۴)، ۷۵-۱۰۴.

ترکیبات علی منحصربه‌فرد و مسیر علی متفاوتی به‌طور جداگانه ترسیم کرده بود. از این جهت می‌شود گفت پژوهش حاضر با معرفی مسیری علی با علیت عطفی چندعاملی محدود، به‌نوعی نسخه‌ای عام و جهان‌شمول برای کشورهای درحال‌توسعه ارائه می‌کند که قابلیت طرح و تنظیم تئوری با برد بلند و تعمیم آن را برای کشورهای درحال‌توسعه دارد.

درخصوص دو متغیر نابرابری و فقر باید خاطر نشان ساخت با اینکه براساس پشتوانه نظری موجود علیت حلقوی بین این شروط و فساد وجود دارد، یعنی این متغیرها می‌توانند معلول و نیز علت فساد مطرح شوند، به‌طوری‌که هر یک زمینه‌ساز دیگری است؛ اما به‌زعم محققین این پژوهش، نابرابری و فقدان رفاه اقتصادی علت نزدیک و قریب وقوع فساد است تا معلول آن. کما اینکه این کار تجربی نیز بر این ادعای نظری صحه گذاشت. البته نباید این ادعای نظری را که خارج از دغدغه اصلی این پژوهش است، مردود دانست که فساد نیز می‌تواند به نابرابری و فقر دامن بزند که خود نیازمند طرح نظری و تدوین پروژه پژوهشی با هدف معرفی مصادیق تجربی است.

البته نباید از ذکر این نکته غافل شد که در مطالعات مختلف که دامنه آنها همه کشورهای است، عموماً کشورهای درحال‌توسعه و توسعه‌نیافته در مقابل کشورهای موفق و توسعه‌نیافته قرار می‌گیرند و نوعی تشابه در وضعیت آنها مفروض گرفته می‌شود. درحالی‌که محدودکردن دایره مطالعه به کشورهای درحال‌توسعه گویای آن است که وضعیت همه این جوامع نه تنها یکدست نیست، بلکه تفاوت‌هایی در میزان موفقیت و مسیرهای نیل به موفقیت در آنها وجود دارد. توصیف وضعیت شاخص ادراک فساد در مناطق بررسی‌شده این مجموعه کشورها مؤید همین نکته است که بین شاخص ادراک فساد در مناطق مختلف تفاوت در کمیّت وجود دارد، به‌نحوی‌که کشورهای منطقه جنوب‌شرق اروپا و منطقه امریکای لاتین به‌نسبت موفق‌تر از مناطق دیگر بوده‌اند. همچنین این مطالعه نشان داد که در مسیرهای منتهی به کنترل

انـرژـی ایـرـان، ۳(۱۱)، ۱۹۵-۲۲۷.
https://jje.atu.ac.ir/article_562_4a7296fc81337c5cddbcb47ca69c4d307.pdf
 کبیری، ا. (۱۳۹۵). تحلیل تطبیقی- فازی رابطه منابع مالی دولت و کیفیت حکمرانی (مطالعه بین‌کشوری).
 جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۷(۳)، ۵۵-۷۲.
<https://doi.org/10.22108/jas.2016.21014>

References

- Abdulwasaa, M. A., Kawale, S. V., Abdo, M. S., Albalwi, M. D., Shah, K., Abdalla, B. A., & Abdeljawad, T. (2024). Statistical and computational analysis for corruption and poverty model using Caputo-type fractional differential equations. *Heliyon*, 10(3), e25440. <http://dx.doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e25440>
- Akhter, S. H. (2004). Is globalization what it's cracked up to be? Economic freedom, corruption, and human development. *Journal of World Business*, 39(3), 283-295. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2004.04.007>
- Aman Ullah, M., & Eatzaz, A. (2007). Corruption and income inequality: A panel data analysis. *The Pakistan Development Review*, 46(4), 751-764. <https://file.pide.org.pk/pdf/PDR/2007/Volume4/751-764.pdf>
- Amirpanahi, M., Malmir, M., & Abbasi-Taghidizaj, R. (2024). Inequality and Corruption; Finding Ways Out of the Trap Ofinequality_Corruption, *Quarterly Journal of Social Development and Welfare Planning*, 14(54), 75-104. [In Persian]. https://journals.atu.ac.ir/article_14604_eedca3a4bce344721a75dadf7facaec.pdf
- Banerjee, R. (2016). On the interpretation of bribery in a laboratory corruption game: Moral frames and social norms. *Experimental Economics*, 19, 240-267. <https://doi.org/10.1007/s10683-015-9436-1>
- Banerjee, R., Boly, A., & Gillanders, R. (2022). Anti-tax evasion, anti-corruption and public good provision: An experimental analysis of policy spillovers. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 197, 179-194. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2022.03.006>
- Bauhr, M., & Grimes, M. (2014). Indignation or resignation: The implications of transparency for societal accountability. *Governance*, 27(2), 291-320. <https://doi.org/10.1111/gove.12033>
- Berg-Schlosser, D., De Meur, G., Rihoux, B., & Ragin, C. C. (2009). *Qualitative comparative analysis (QCA) as an approach*. SAGE Publications.
- Blackburn, K., & Gonzalo, F.F.P (2010). Financial liberalization, bureaucratic corruption and <https://doi.org/10.22054/qjsd.2022.68452.2369>
 چلبی، آ. (۱۳۹۷). فساد و مقبولیت قانون از منظر جامعه‌شناسی حقوق. نشر نی. چلبی، م. (۱۳۸۸). شاخص‌سازی و تابع عضویت فازی، نوع‌شناسی و واسنجی در جامعه‌شناسی. *مطالعات اجتماعی ایران*، ۳(۴)، ۲۰-۱.
<https://ensani.ir/file/download/article/20121209082625-9571-16.pdf>
 خداپناه، م. (۱۳۹۴). برآورد شاخص فساد اقتصادی در ایران به روش فازی و بررسی رابطه آن با اقتصاد زیرزمینی با استفاده از آزمون علیت هشیانو. *اقتصاد مقاداری (بررسی‌های اقتصادی سابق)*، ۱۲(۳)، ۱-۲۵.
<https://doi.org/10.22055/jqe.2015.11891>
 خندان، ع. (۱۳۹۵). فساد سیاسی و اداری: تأثیرات متقابل و نقش عوامل اجتماعی. *اقتصاد مقاداری (بررسی‌های اقتصادی سابق)*، ۱۳(۴)، ۱۹-۴۴.
<https://doi.org/10.22055/jqe.2017.16298.1295>
 رضایی دره‌ده، م.، و نقدی، ا. (۱۳۹۸). بررسی علل کنترل فساد در سطح کلان مبتنی بر منطق فازی. *مسائل اجتماعی ایران*، ۱۰(۱)، ۸۱-۹۹.
<https://www.magiran.com/p2030121>
 صادقی سقدل، ح.، عصارى آرانی، ع.، و شقاقى شهری، و. (۱۳۸۹). اندازه‌گیری فساد مالی در ایران با استفاده از منطق فازی (رویکرد اقتصادی). *پژوهشنامه اقتصادی*، ۱۰(۳۹)، ۱۳۹-۱۷۴.
https://joer.atu.ac.ir/article_2736_4a2ea7d7ab643947c1fc0dec74c0495f.pdf?lang=en
 طالبان، م. ر. (۱۳۸۸). آزمون فازی فرضیات شرط لازم و شرط کافی در علوم اجتماعی. *مطالعات اجتماعی ایران*، ۳(۴)، ۲۱-۳۷.
<https://ensani.ir/file/download/article/20121209082625-9571-17.pdf>
 فلاحی، م. ع.، مهدوی عادل، م. ح.، و جندقی میبدی، ف. (۱۳۹۳). رانت منابع طبیعی و فساد در کشورهای عضو اوپک: کاربرد الگوی داده‌های تابلویی. *پژوهشنامه اقتصاد*

- Della Porta, D. (2004) Political parties and corruption: Ten hypotheses on five vicious circles. *Crime, Law and Social Change*, 42, 35–60. <https://doi.org/10.1023/B:CRIS.0000041036.85056.c6>
- Dwiputri, I. N., & Arsyad, L., & Pradipto, R. (2018). The corruption-income inequality trap: A study of Asian countries. *Economics*, 15, 1-24. <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2018-81>
- Elbahnasawy, N. G., & Revier, C. F. (2012). The determinants of corruption: Cross-country-panel-data analysis. *The Developing Economies*, 50(4), 311-333. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1049.2012.00177.x>
- Falahi, M. A., Mahdavi-Adeli, M. H., & Jandaghi, F. (2014). Natural resource rents and corruption in OPEC countries: A panel data approach. *Iranian Energy Economics*, 3(11), 195-225. [In Persian]. https://jiece.atu.ac.ir/article_562_4a7296fc81337c5cddbcb47ca69c4d307.pdf
- Ferejohn, J. (1986). Incumbent performance and electoral control. *Public Choice*, 50(1), 5–25. <https://www.jstor.org/stable/30024650>
- Gani, A. (2017). The empirical determinants of corruption in developing countries. *Perspectives on Global Development and Technology*, 16(4), 392-409. <http://dx.doi.org/10.1163/15691497-12341441>
- Ghaniy, N., & Hastiadi, F. F. (2017). Political, social and economic determinants of corruption. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4), 144-149. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/364553>
- Goel, R., & Nelson, M. A. (2008). Causes of corruption: History, geography and government. *SSRN Electronic Journal*, 32(4), 433-447. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jpolmod.2010.05.004>
- Gossel, S. J. (2018). FDI, democracy and corruption in Sub-Saharan Africa. *Journal of Policy Modeling*, 40(4), 647-662. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2018.04.001>
- Graeff, P., & Mehlkop, G. (2003). The impact of economic freedom on corruption: Different patterns for rich and poor countries. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 605-620. [https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(03\)00015-6](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(03)00015-6)
- Grimmelikhuijsen, S. (2012). Linking transparency, knowledge and citizen trust in government: An experiment. *International Review of Administrative Sciences*, 78(1), 50–73. <http://dx.doi.org/10.1177/0020852311429667>
- Grzymała-Busse, A. (2007). *Rebuilding leviathan: Party competition and state exploitation in post-communist democracies*. Cambridge University Press.
- Hunt, E. K., & Sherman, H. J. (1978). *Economics: An introduction to traditional and radical views*. economic development. *Journal of International Money and Finance*, 29(7), 1321-1339. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2010.05.002>
- Bottero, W. (2005). *Stratification (Social Division and Inequality)*. Routledge.
- Brown, D. S., Touchton, M., & Whitford, A. B. (2011) Political polarisation as a constraint on government: Evidence from corruption. *World Development*, 39(9), 1516-1529. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.782845>
- Bunge, M. (2009). *Political philosophy: Fact, fiction and vision*. Transations Publishers.
- Capasso, S., & Santoro, L. (2018). Active and passive corruption: Theory and evidence. *European Journal of Political Economy*, 52, 103-119, <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2017.05.004>
- Chalabi, A. (2018). *Corruption and acceptability of law from the perspective of sociology of law*. Nay Publications. [In Persian].
- Chalabi, M. (2009). Indexing and fuzzy membership function: Typology and calibration in sociology. *Iranian Social Studies*, 3(4), 1-20. [In Persian]. <https://ensani.ir/file/download/article/20121209082625-9571-16.pdf>
- Charron, N. (2011). Party system, electoral systems and constraints on corruption. *Electoral Studies*, 30(4), 595–606. <http://dx.doi.org/10.1016/j.electstud.2011.05.003>
- Chauchard, S., Klačnja, M., & Harish, S. P. (2019). Getting rich too fast? Voters' reactions to politicians' wealth accumulation. *The Journal of Politics*, 81(4), 1197–1209. <http://dx.doi.org/10.1086/704222>
- Crepaz, M., & Arikan, G. (2024). The effects of transparency regulation on political trust and perceived corruption: Evidence from a survey experiment. *Regulation & Governance*, 18(3), 896-913. <https://doi.org/10.1111/rego.12555>
- Dale, A., & Newman, L. (2010). Social capital: A necessary and sufficient condition for sustainable community development? *Community Development Journal*, 45(1), 5-21, <https://doi.org/10.1093/cdj/bsn028>
- Damania, R., Fredriksson, P. G., & Mani, M. (2004). The persistence of corruption and regulatory compliance failures: Theory and evidence. *Public Choice*, 121, 363-390, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11127-004-1684-0>
- Das, J., & DiRienzo, C. (2009). The nonlinear impact of globalization on corruption. *The International Journal of Business and Finance Research*, 3(2), 33-46. <https://ssrn.com/abstract=1634083>
- De Fine Licht, J. (2014). Policy area as a potential moderator of transparency effects: An experiment. *Public Administration, Review*, 74(3), 361–371. <http://dx.doi.org/10.1111/puar.12194>

- Washington, DC.
- Madanipour, A. (2014). *In out or what? How globalization affects high or low corruption: a qualitative- comparative analysis of 90 developing countries*. A Dissertation submitted partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy in the graduate school of texas womens University, Department of Sociology and Social Work, College of Arts and Science.
- Melgar, N., Rossi, M., & Smith, T. W. (2010). The perception of corruption. *International Journal of Public Opinion Research*, 22(1), 120-131. <http://dx.doi.org/10.1093/ijpor/edp058>
- Morris, S. D., & Klesner, J. L. (2010). Corruption and trust: Theoretical considerations and evidence from Mexico. *Comparative Political Studies*, 43(10), 1258–1285. <https://doi.org/10.1177/0010414010369072>
- Myerson, R. (1993). Effectiveness of electoral systems for reducing government corruption: A game-theoretic analysis. *Games and Economic Behavior*, 5(1), 118–132. <https://doi.org/10.1006/game.1993.1006>
- Nye, J. S. (1967). Corruption and political development: a cost-benefit analysis. *American Political Science Review*, 61(2), 417–427. <https://doi.org/10.2307/1953254>
- Newman, L., & Dale, A. (2010). Social capital: A necessary and sufficient condition for sustainable community development? *Community Development Journal*, 45(1), 5-21. <https://www.jstor.org/stable/44258177>
- Paldam, M. (2002). The big pattern of corruption. Economics, culture and the seesaw dynamics. *European Journal of Political Economy*, 18(2), 215-240. [http://dx.doi.org/10.1016/S0176-2680\(02\)00078-2](http://dx.doi.org/10.1016/S0176-2680(02)00078-2)
- Park, H. (2003). Determinants of corruption: A cross-national analysis. *Multinational Business Review*, 11(2), 29–48. <https://doi.org/10.1108/1525383X200300010>
- Park, H., & Blenkinsopp, J. (2011). The roles of transparency and trust in the relationship between corruption and citizen satisfaction. *International Review of Administrative Sciences*, 77(2), 254–274. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0020852311399230>
- Pellegrini, L., & Gerlagh, R. (2008). Causes of corruption: A survey of cross-country analyses and extended results. *Economics of Governance*, 9, 245-263. <https://doi.org/10.1007/s10101-007-0033-4>
- Pierson, P. (2001). Increasing returns, path dependence, and the study of politics. *American Political Science Review*, 94(2), 251–267. <https://doi.org/10.2307/2586011>
- Porta, D. D. (2004). Political parties and corruption: Ten hypotheses on five vicious circles. *Crime, Law*
- Harper and Row.
- Husted, B. W. (1999). Wealth, culture, and corruption. *Journal of International Business Studies*, 30(2), 339-359. <http://dx.doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490073>
- Ivlevs, A., & Hinks, T. (2015). Global economic crisis and corruption. *Public Choice*, 162(3-4), 425-445. <http://dx.doi.org/10.1007/s11127-014-0213-z>
- Kabiri, A. (2016). The fuzzy comparative analysis of relation between state revenues and the quality of governance. *Journal of Applied Sociology*, 27(3), 55-72, [In Persian]. https://jas.ui.ac.ir/article_21014_89da0b707b61220ba7c381a25a31b423.pdf
- Khandan, A. (2017). Political and bureaucratic corruption: Interrelation and the role of social factors. *Quarterly Journal of Quantitative Economics (JQE)*, 13(4), 19-44. [In Persian]. <https://doi.org/10.22055/jqe.2017.16298.1295>
- Khodapanah, M. (2015). Estimate the index of corruption in Iran using fuzzy logic and investigation of its relationship with the underground economy using Hsiao causality test. *Quarterly Journal of Quantitative Economics (JQE)*, 12(3), 1-25. [In Persian]. <https://doi.org/10.22055/jqe.2015.11891>
- Klitgaard, R. (1988). *Controlling corruption*, Berkeley. University of California Press.
- Knack, S., & Azfar, O. (2003). Trade intensity, country size and corruption. *Economics of Governance*, 4(1), 1-18. https://econpapers.repec.org/article/sprecogov/v_3a4_3ay_3a2003_3ai_3a1_3ap_3a1-18.htm
- Krambia-Kapardis, M. (2016). *Financial crisis, fraud, and corruption*. In corporate fraud and corruption (pp. 5-38). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137406439_2
- Laffont, J. J., & N'Guessan, T. (1999). Competition and corruption as an agency relationship. *Journal of Development Economics*, 60(2), 271-295. [https://doi.org/10.1016/S0304-3878\(99\)00056-5](https://doi.org/10.1016/S0304-3878(99)00056-5)
- Lalountas, Dionisios, A., Manolas, G. A., & Vavouras, I. S. (2011). Corruption, globalization and development: How are these three phenomena related? *Journal of Policy Modelling*, 33(4), 636-648. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2011.02.001>
- Lambsdorff, J. G. (2006). Causes and consequences of corruption: What do we know from a cross-section of countries? In S. Rose-Ackerman (Ed.), *International Handbook on the Economics of Corruption* (pp. 3-50). Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9781847203106>
- Leite, C. A., & Weidmann, J. (1999). *Does mother nature corrupt?: Natural resources, corruption, and economic growth* (Working Paper No. 1999/085). International Monetary Fund,

- Conference, Turku, Finland.
- Serra, D. (2006). Empirical determinants of corruption: A sensitivity analysis. *Public Choice*, 126(1), 225-256. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.560341>
- Shen, C., & Williamson, J. B. (2005). Corruption, democracy, economic freedom, and state strength: A cross-national analysis. *International Journal of Comparative Sociology*, 46(4), 327-345. <http://dx.doi.org/10.1177/0020715205059206>
- Shleifer, A., & Vishny, R.W. (1993). Corruption. *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 599-617. <https://doi.org/10.2307/2118402>
- Sulemana, I., & Kpienbaareh, D. (2018). An empirical examination of the relationship between income inequality and corruption in Africa. *Economic Analysis and Policy*, 60, 27-42. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2018.09.003>
- Svensson, J. (2005). Eight questions about corruption. *Journal of Economic Perspectives*, 19(3), 19-42. <https://doi.org/10.1257/089533005774357860>
- Taliban, M. R. (2009). Fuzzy testing of necessary and sufficient condition hypotheses in social sciences. *Iranian Social Studies*, 3(4), 21-37, [In Persian]. <https://ensani.ir/file/download/article/20121209082625-9571-17.pdf>
- Tanzi, V., & Davoodi, H. (1997). *Corruption, public investment, and growth*. In H. Shibata, & T. Ihuri, (Eds.), *The Welfare State, Public Investment, and Growth* (pp. 41-60). Springer. https://doi.org/10.1007/978-4-431-67939-4_4
- Tavits, M. (2007). Clarity of responsibility and corruption. *American Journal of Political Science*, 51(1), 219-229. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2007.00246.x>
- Teixeira, A. A. C., Pimenta, C., Maia, A., Moreira, J. A. (Eds.). (2015). *Corruption, economic growth and globalization: An introduction*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315776828>
- Treisman, D. (2000). The causes of corruption: a cross-national study. *Journal of Public Economics*, 76(3), 399-457. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00092-4](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00092-4)
- Uslaner, E. M. (2008). *Corruption, inequality, and the rule of law*. Cambridge University Press.
- Vadlamannati, K. C., & Cooray, A. (2016). Transparency pays? Evaluating the effects of the freedom of information laws on perceived government corruption. *The Journal of Development Studies*, 53(1), 116-137. <https://doi.org/10.1080/00220388.2016.1178385>
- Worthy, B. (2010). More open but not more trusted? The effect of the Freedom of Information Act 2000 on the United Kingdom central government. *Governance*, 23(4), 561-582. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0491.2010.01498.x>
- Xu, X., Li, Y., Liu, X., & Gan, W. (2017). Does *and Social Change*, 42, 35-60. <https://link.springer.com/article/10.1023/B:CRIS.0000041036.85056.c6>.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78. <https://doi.org/10.1353/jod.1995.0002>
- Ragin, C. C. (2000). *Fuzzy Set Social Science*. IL: University of Chicago Press.
- Ragin, C. C. (2008). *Redesigning social inquiry fuzzy sets and beyond*. University of Chicago Press.
- Rezaei-Daradeh, M., & Naqdi, A. (2019). Investigation of the causes of corruption control at the macro level based on fuzzy logic. *Journal of Iranian Social Issues*, 10(1), 81-99. [In Persian] <https://www.magiran.com/p2030121>
- Rihoux, B., & Ragin, C. C. (2009). *Qualitative comparative analysis (QCA) as an approach*. In B. Rihoux, & C. C. Ragin (Eds.), *Configurational Comparative Methods: Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques* (pp. 1-18). SAGE Publications. https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-assets/23236_book_item_23236.pdf
- Rose-Ackerman, S. (1997). *The political economy of corruption*. Institute for International Economic. http://www.adelinotorres.info/economia/a_economia_politica_da_corrup%C3%A7ao.pdf
- Rose-Ackerman, S. (1999). *Corruption and government: Causes, consequences, and reform*. Cambridge University Press.
- Rothstein, B., & Stolle, D. (2008). The state and social capital: An institutional theory of generalized trust. *Comparative Politics*, 40, 441-459. http://rothstein.dinstudio.se/files/RothsteinStolle_-_final.pdf
- Sadeghi-Soghdel, H., Assari-Arani, A., & Shaghghi-Shahri, V. (2011). Measuring financial corruption in Iran using fuzzy logic (economic approach). *Journal of Economic Research*, 10(39), 139-174. [In Persian]. https://joer.atu.ac.ir/article_2736_4a2ea7d7ab643947c1fc0dec74c0495f.pdf?lang=en
- Saha, S., & Sen, K. (2023). Do economic and political crises lead to corruption? The role of institutions. *Economic Modelling*, 124, 106307. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2023.106307>
- Schleiter, P., & Voznaya, A. M. (2014). Party system competitiveness and corruption. *Party Politics*, 20(5), 675-686. <https://doi.org/10.1177/1354068812448690>
- Schneider, C. Q., & Wagemann, C. (2012). *Set-theoretic methods for the social sciences: A guide to qualitative comparative analysis*. Cambridge University Press.
- Seldadyo, H., & de Haan, J. (2006). *The determinants of corruption: A literature survey and new evidence*. Paper prepared for the 2006 EPCS

- Sociological Review*, 70, 136–157. https://blogs.iq.harvard.edu/sites/g/files/omnuum7546/files/sss_blog/files/inequality.and_corruption.youkhagram.asr_feb_05.pdf
- Zhang, M., Zhang, H., Zhang, L., Peng, X., Zhu, J., Liu, D., & You, S. (2023). Corruption, anti-corruption, and economic development. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10, 434. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01930-5>
- religion matter to corruption? Evidence from China. *China Economic Review*, 42, 34-49. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2016.11.005>
- You, J. S., & Khagram, S. (2004). *Inequality and corruption (Working Paper Series RWP04-001)*. KSG Faculty Research. <https://www.hks.harvard.edu/publications/inequality-and-corruption>
- You, J. S., & Khagram, S. (2005). A comparative study of inequality and corruption. *American*